

KĀ ATPAZĪT NAIDA VALODU UN PAREIZI REAGĒT?

Sastādīja „Media 4 Change”

Visi jautājumi saistīti ar publikāciju jāadresē
„Media 4 Change”
Gedimino pr. LT-21, 01103 Vilnius

Tālr.: +370 65263085
E-pasts: info@media4change.co
Tīmekļa lapa: media4change.co

Redakcijas grupa:
Džina Donauskaite (Džina Donauskaitē),
Neringa Jurčjukonīte (Neringa Jurčiukonytē)

Valodas redaktore Jūrate Žeimantiene
(Jūratē Žeimantiēnē)

Dizainere Iveta Tunkevičjūte
(Iveta Tunkevičjūtē)

Šis izdevums ir projekta „Cilvēktiesību adrese – žurnālistika” daļa. Projektu atbalsta Eiropas Komisijas Pamattiesību un pilsonības programma.

Metodikā tiek sniegta tās autoru un ekspertu savākta un vispārināta informācija. Šī izdevuma saturam nav obligāti jāatbilst atbalstītāju pozīcijai un Eiropas Savienība par to neatbild.

PATEICĪBA

No sirds vēlamies pateikties projekta „Cilvēktiesību adrese – žurnālistika” partneriem par viņu ieguldījumu metodikā un pastāvīgo darbu, kā arī jauko sadarbību.

Īpašu pateicību izsakām Mike Jempson, „*The Media Wise Trust*”, „*Media Diversity Institute*”.

Tāpat pateicamies Giedrei Šeimītei (*Giedrē Šeimytē*), kura apskatīja naida valodu no tiesiskajām perspektīvām, kā arī Viktorijai Sinicaitei (*Viktorija Sinicaite*), Guerganai Tsenovai (*Civic Association for Communication and Education Sophia*), Giuliana Deidda (*TDM International*).

This project is co-funded by the Fundamental Rights and Citizenship Programme of the European Union

SATURS

Par mums	10
Priekšvārds	12
1. Kādēļ plašsaziņai būtu jārūp aizskaramajai sabiedrības daļai? <i>Atbild žurnālistikas profesionāļi un pilsoniskās sabiedrības aktīvistu</i>	14
2. Plašsaziņa, politika, aizskaramās sabiedrības grupas un sabiedrības uzskati. <i>Socioloģiskais viedoklis</i>	26
3. Aizskaramās sabiedrības grupas. <i>Ko tas nozīmē?</i>	31
4. Kuras sabiedrības grupas ir visvairāk aizskaramas?	37
5. Naida valoda. <i>Kā to atpazīt?</i>	45
6. Žurnālisti kā naida valodas mērķis. <i>Kam (ne) noderīgi nepietiekami kritiski plašsaziņas pārstāvji?</i>	50
7. Naida valoda, pašizpaušmes brīvība, aizskaramās sabiedrības grupas. <i>Tiesiskais aspekts</i>	56
8. Rekomendācijas žurnālistiem un redakcijām	70
9. Literatūra noderīga komunikācijas speciālistiem	75

PAR MUMS

„Media 4 Change” – starptautiskā kustība, kas tiecas stimulēt atbildīgu un ētisku žurnālistiku. Kustības lozungu „Cilvēktiesību adrese – žurnālistika” cenšamies nostiprināt žurnālistikas ikdienas praksē.

Žurnālisti, kas pieder šai kustībai, pamato savu darbu ar cilvēktiesību vērtībām, augstiem profesionālās ētikas standartiem un atbildību sabiedrības priekšā.

10 Kustības locekļi veic žurnālistikas pētījumus, kas saistīti ar cilvēktiesību, vienlīdzības un dažādības problemātiku un realizē apvienotos projektus ar redaktoriem, kā arī cilvēktiesību ekspertiem.

Kustība, kopīga mērķa nolūkos, tiecas vienot neatkarīgus žurnālistus,

plašsaziņas līdzekļu redaktorus, cilvēktiesību ekspertus, nevalstiskās organizācijas un sociāli aizskaramo grupu pārstāvjus.

„Media 4 Change” misija – kļūt par ietekmīgu kustību, kuru pastāvīgi papildinātu jauni locekļi, žurnālistikas profesionāļi un eksperti, kuri publiskā diskursā izceltu līdz šim bieži ignorētas tēmas, kļūtu par objektīvas un ētiskas žurnālistikas paraugu, kā arī iedvesmu citiem.

Kustības virzieni:

Ticam, ka plašsaziņa ir varens rīks procesā, kad tiek garantētas publiskās intereses un noris centieni, lai neviena sociālā grupa nepaliktu aiz sabiedrības robežām, tādēļ:

- Veidojam plašsaziņas profesionāļu un cilvēktiesību ekspertu sadarbības tīklu;
- Mudinām ētisku un objektīvu sociāli aizskaramo grupu un mazākumu attēlošanu plašsaziņā;
- Sadarbojoties žurnālistiem un cilvēktiesību ekspertiem, realizējam liela apjoma žurnālistikas pētījumus;
- Tiecamiem rast iespējas sociāli aizskaramajām grupām sevi atbilstoši pārstāvēt plašsaziņā;
- Sadarbojamies ar plašsaziņas līdzekļu redaktoriem, mudinām veidot saturu par sociāli aizskaramām, kā arī mazākuma grupām.

„Media 4 Change” kustības komandu veido NVO, žurnālistikas un cilvēktiesību eksperti no dažādām Eiropas valstīm, palīgā tiek aicināti konsultanti un brīvprātīgie. Koordinācijas kustības centrs ir Lietuvā.

Ar šo kustību regulāri sadarbojas tā iniciators un koordinators – Nacionālais sociālās integrācijas institūts (Lietuva).

PRIEKŠVĀRDS

Naidis un neiecietība nav rūpesti, kas būtu palikuši pagātnē. Mūsdienu pasaules norises rāda, ka fundamentālu cilvēku tiesību pārkāpumu, cilvēku grupu iznīcināšanas vai pat labākas, pareizākas pasaules vīzijas pamatā ir naidis un neiecietība. Pie darbībām, kas pamatotas ar naidu un neiecietību, ņemas karu, krīžu vai citu konfliktu laikā, taču šādas darbības ir raksturīgas arī miera laikā. Tieši šajā laikā gana nepamanāmi veidojas naida valoda.

12

Tai pat ir vieglāk nostiprināties, kad sabiedrība nepiedzīvo lielus satricinājumus, savukārt naidis un neiecietība var kļūt pieņemami, teju kā pašsaprotami domāšanas veidi. To lielā mērā ietekmē plašsaziņa. Kā informācijas izplatīšanas avots, kas ir būtisks politiskajai sabiedrībai, tā veido noteiktu pilsonības, piederības savai valstij un tautai, jēdzienu. Šis jēdziens var būt pietiekami šaurs – vecinošs domāt kategorijās „savi” un „sveši”, tāds, kas veido pamatu bailēm, saspringumam, aprobežotam nacionālismam, tāds, kas veicina neiecietības un naida rašanos, kā arī izplatīšanos. Un pretēji – plašsaziņas konstruētais naidis var tiks skatīts platā leņķī, tādā, kas veicinātu raudzīties uz pasauli kā uz mūsu visu mājām.

Krīzes situācijās sabiedrības locekļus, kuri vadās pēc neiecietības un naida ideoloģijas, ir visai viegli mobilizēt un noskaņot radikālām darbībām pret radīto ienaidnieku. Par ienaidniekiem parasti top sabiedrības mazākuma grupas,

bēgļi, migranti, tautiskās un reliģiskās kopienas, personas, kurām ir psihiska saslimstība, sievietes (pat neņemot vērā, ka sabiedrībā to var būt vairākums), citādākas seksuālās orientācijas cilvēki utt. Bieži šīm grupām savstarpēji ir maz kopīgā un to locekļi var būt neiecietīgi vieni pret otriem, raugoties no aizskarāmo grupu viedokļa. Naida valodai sprāgstot, reizēm ļoti brutālās formās, traģiskas sekas saglabājas uz ilgu laiku. Tad vairs neatliek nekas cits kā vien cīnīties ar sekām. Tātad, saprast, kas ir naida valoda, atpazīt tādas valodas izpausmes un pareizi uz to reaģēt, ir būtiski jau tagad, dzīvojot relatīva miera apstākļos. Vēl jo vairāk tādēļ, ka Eiropas Savienībā, pat valstīs, kuras lolo senākās pasaulē demokrātijas vērtības, galvas paceļ politiķu flangus, kas bieži nes uz saviem pleciem visu nacionālo valstu un ES bēdu avotu etniskās vai reliģiskās mazākuma grupas.

Plašsaziņai, esot kā informācijas publiskas izplatīšanas arēnai, var būt būtiska ietekme uz naida valodas veidošanos un izplatīšanos. Tā var veidot nosacījumus, lai naida valoda izplatītos un tiktu sabiedrībā pieņemta vai arī liegt šādu ceļu. Pie pēdējā teikuma lasītājam varētu rasties apdomas: vai naida valoda nav pašizpausmes brīvības daļa? vai likvidējot naida valodas izpausmes no sabiedriskās telpas, netiek radīti nosacījumi, lai veidotos pagrīdes trieciennieku grupas, kuras mītu naida ideoloģijas ceļus, iemācoties divkāršas rīcības standartus? ko varam uzskatīt

par naida valodu un, kas vēl tāda nav? kam būtu jābūt tai naida valodas kontroles institūcijai, kas pieņemtu lēmumus, piemērotu sankcijas? vai vienādi būtu vērtējams naidis pret muļķību un naidis pret ādas krāsu, naidis pret patriarhālajām sabiedrības normām un naidis pret atzīto reliģiju? vai visos gadījumos, kad sataustām nepieņemamas neiecietības apveidus, vajadzētu reaģēt piemērojot cenzūras līdzekļus?

Šie jautājumi ir aktuāli visām brīvi un kritiski domājošām sabiedrībām. Bet, īpaši tiem to locekļiem, kuriem ir noteicoša ietekme uz sabiedriskajā telpā izplatītajām idejām un informācijai. Tādi ir žurnālisti, publiskās komunikācijas eksperti, politiķi. Šodien par tādiem kļūst arī pilsoņi, kas komunicē sociālajos tīklos – to paustie vārdi nav nieki, bet gan ietekmē mūsdienu publisko diskusiju līmeni, dziļumu un kvalitāti.

Šis izdevums, pirmkārt, ir paredzēts, lai palīdzētu redakcijām un žurnālistiem, kā arī visiem, kuri vēlas profesionāli un atbildīgi komunicēt publiskajā telpā, atpazīt naida valodas iedīgļus, izteiksmes formas, palīdzētu pamanīt tās veidošanos, saprast tās ietekmi uz citādākām, jo īpaši – aizskaramām sabiedrības grupām. Gatavojot metodoloģiju, centāties pēc iespējas daudzpusīgāk izanalizēt problēmu.

Izdevuma pirmajā nodaļā tiek sniegti profesionālu žurnālistu un zinātnieku, kuri pēta plašsaziņu, ieskatī par

plašsaziņas lomu, par to, kā naida izpausmes pārdzīvo aizskaramo sociālo grupu pārstāvji, kā arī nevalstiskās organizācijas, kuras saskaras ar tiem un organizē naida novēršanu. Otrajā, trešajā un ceturtajā nodaļā tiek analizētas sociālo grupu aizskaršanas iespējas socioloģiskajā aspektā, tiek atklātas eiropiešu sabiedrības, kas itin lielā mērā piedalās plašsaziņas veidošanā, viedokļa tendences. Ceram, ka labāka izpratne pa to, kas ir aizskarama sabiedrības grupa un, kādēļ tā ir aizskarama, palīdzēs komunikācijas speciālistiem pieņemt atbildīgus lēmumus. Piektā un sestā nodaļa atklāj, kas ir naida valoda. Metodoloģijas sastādītāji ieņem pozīciju, ka tiesiski naida valoda tiek definēta ļoti šauri, savukārt socioloģiskā naida valodas traktēšana ir plašāka. Tādēļ, vispirms tiek apspriesta sociālā naida valodas funkcionēšana, tiek ieteikts, kā to var interpretēt, bet vēlāk – arī tiesiskā interpretācija, kā arī tiek izgaismotas diskusijas, kas norisinās. Metodoloģija tiek beigta ar ieteikumiem žurnālistiem un noderīgas literatūras sarakstu. Jāatgādina, ka ieteikumi nav instrukcija visiem profesionālas dzīves gadījumiem. Metodoloģijas sastādītāji cer, ka sniegtā analīze palīdzēs plašsaziņas profesionāļiem un citiem, kas ievēro diskusiju augstās kvalitātes standartus, pašiem pieņemt atbildīgus lēmumus publiski komunicējot par naida valodu un aizskaramajām sabiedrības grupām.

1

KĀDĒĻ PLAŠSAZIŅAI BŪTU JĀRŪP
AIZSKARAMAJAI SABIEDRĪBAS DAĻAI?
ATBILD ŽURNĀLISTIKAS PROESIONĀĻI
UN PILSONISKĀS SABIEDRĪBAS AKTĪVISTI

Žurnālists Maiks Džempsons (Mike Jempson), „The Media Wise Trust”, kas darbojas Lielbritānijā, direktors, Rietumu Anglijas universitātes Bristolē žurnālistikas programmas lektors.

„Informācijas pārbaudīšana saglabājas plašsaziņas kvalitātes un aktuālu sabiedrības vajadzību mērogā.”

Runājot par aizskaramajām sabiedrības grupām un plašsaziņu, jāsaka, ka plašsaziņas uzdevums ir sniegt telpu aizskaramo grupu locekļiem vai pārstāvjiem, lai tie varētu paust savu pozīciju, kā arī veidot tiem iespējas piedalīties politiskās diskusijās. Iespējams tādēļ, ka ir maz personu, kas varētu publiski pārstāvēt aizskaramās grupas, par to interesēm izdzirdam gana reti. Tomēr, daudz ko lemj tas, kādu tirgus stratēģiju ievēro plašsaziņas īpašnieki, kādi ir redakciju politiskie uzskati. Vieni plašsaziņas līdzekļi aktīvi ņemas aizstāvēt cilvēktiesības, atklāj aizskaramo sabiedrības grupu dzīves nosacījumus un pašrocīgi demaskē tos, kuri tiecas gūt labumu no to aizskaršanas. Savukārt citi aizskaramo sabiedrības daļu apzināti ignorē vai aktīvi ķeras pie neiecietības un antitolerances veicināšanas.

Iespējams pamanīt, ka dažādās pasaules malās un atkarībā no aizskaramās grupas tipa, atklājas aizvien citādākas tendences. Lūk, daži Āfrikas valstu laikraksti piesaka karu gejiem un lesbietēm. Ruandas un bijušās Dienvidslāvijas valstu plašsaziņas līdzekļos esot briesmīga ksenofobija. Stāsti, kas padara dēmoniskus romus, pēdējā laikā ir kļuvuši raksturīgi Austrumeiropas plašsaziņai. Pēdējo divdesmit gadu laikā ne mazums valdību vai nevalstisko organizāciju ir mudinā-

jušas plašsaziņu pievērst uzmanību aizskaramo sabiedrības grupu stāvoklim. Lielāku uzmanības pievēršanu problēmai lēma piedzīvotās Balkānu kara briesmas, Ruandas slaktiņi, Izraēlas un Palestīnas konflikti, tāpat Eiropā pieaugošais intelektuāļu un plašākas sabiedrības atbalsts kreisajiem politiskajiem spēkiem. Piemēram, Starptautiskā žurnālistu federācija nodibināja Starptautisko plašsaziņas darba grupu pret rasismu un ksenofobiju IMRAX (angļu val. „International Media Working Group Against Racism and Xenophobia”), Eiropas Savienība iniciēja pētījumu „Plašsaziņa par dažādību” (angļu val. „Media4Diversity - Taking the Pulse of Diversity”). Pie minētajiem centieniem pūliņus pielicis arī Eiropas Padomes MEDIANE projekts (angļu val. Media in Europe for Diversity Inclusiveness). „MediaWise” fonds, „Media Diversity” institūts, Nacionālais sociālās integrācijas institūts.

Taču, viens no svarīgākajiem faktoriem, kas liedz ceļu naida valodas izplatībai, saglabājas pašu žurnālistu vēlme un spēja profesionāli strādāt savu darbu, kā arī risināt citas radušās problēmas.

Viena no tām – žurnālisti bieži, vācot materiālus par aizskaramajām sabiedrības grupām, paši nepamana, un precīzi pat nezina, saskaņā ar kādām iepriekš-

jām nostājām vai vienpusēju viedokli tie vadās. Tādēļ būtisks ir žurnālistu apzinīgums, spēja analizēt savus priekšlaicīgos pieņēmumus. Tāpat žurnālistiem ir tieksme balstīties uz stereotipiem un stereotipiskām lingvistiskajām konstrukcijām (daļu no tām veido viņi paši) tādēļ, lai būtu vieglāk komunicēt ar auditoriju. Taču, informācijas par destruktīvajām sekām, kādas rodas stereotipiem iedarbojoties uz aizskaramajām grupām, žurnālistiem bieži pietrūkst. Piemēram, pastāvīga pazemojošas leksikas izmantošana attiecībā pret aizskaramajām sabiedrības grupām, var būt tik pat kaitīga, cik tiešs aicinājums izrēķināties. Lai arī ir žurnālisti, kuri daudzu gadu garumā izceļ dienas gaismā apspiesto stāstus, tomēr, šķiet, ka palielai daļai vienkāršāk ir veidot nosacījumus naida valodas izplatībai, nevis rūpīgi iedziļināties sabiedrības nomalē dzīvojošo cilvēku situācijā.

16

Cita problemātiska situācija veidojas žurnālistiem saduroties ar avotiem, kuri izplata demagoģiju, naidu un dezinformāciju. Vai žurnālistiem būtu jāpiesūkst tiem tribūna, lai šādi avoti varētu paust savus uzskatus? Vai, varbūt tos vajadzētu cenzēt vai ignorēt? Daudzi teiktu, ka vārda brīvības ierobežošana un cenzūra ir cilvēktiesību pārkāpums. No citas puses raugoties, veicinot naidu pret aizskaramajiem sabiedrības locekļiem, žurnālistu avoti, kas izplata demagoģiju, paši pārkāpj cilvēktiesības. Plašsaziņa, ieskaņojot tādu avotu paziņojumus, pieliek roku pie dezinformācijas un naida valodas izplatīšanas, jo padara to sasniedzamāku plašākai auditorijai, nekā avots pats saviem spēkiem spētu sasniegt.

Uzskatu, ka šo problēmu žurnālisti varētu risināt, tādu avotu izteikumus pasniedzot pareizā kontekstā, palīdzot auditorijai atpazīt dezinformāciju un maldīgus faktus. Žurnālistiem būtu jābūt labi sagatavotiem

un ar pietiekamām zināšanām, ja paredz sadurties ar naida izplatītājiem. Citādāki ir gadījumi, kad cilvēki tic aizspriedumiem un stereotipiem. Tas viņus uzreiz nepārvērš par naida izplatītājiem, taču viņi ir itin uzņēmīgi naida paziņojumiem. Aizspriedumi bieži rodas šaubu un bailu rezultātā, tādēļ profesionāli žurnālisti varētu situāciju pavērt uz labo pusi, gatavojot reportāžas, kas palīdzētu cīnīties ar sabiedrības šaubām un bailēm.

Profesionalitāte žurnālistikā ir īpaši nepieciešama laikā, kad noris mūsdienu plašsaziņas transformācijas. Šodien žurnālistikas vaiestus maina internets, kas visu pasaules cilvēci savieno vienotā tīklā. Interneta plašsaziņa kļūst par globālu skalrūni, pa kuru iespējams izplatīt tolerances principus kultūru dažādībai vai arī naida valodu. Internetā iespējams atrast informāciju par jebko, taču atklāts paliek jautājums – cik tai vara uzticēties? Žurnālistikas informācijas pārbaudīšana saglabājas plašsaziņas kvalitātes un aktuālu sabiedrības vajadzību mērogā.

Iespējams vispārināt, akcentējot stratēģijas, kā žurnālisti varētu profesionālāk strādāt savu darbu, veidojot reportāžas par aizskaramajām grupām. Īpaša vērtība jāpievērš lietojamajai leksikai, īpaši vēloties izvairīties no aizskaramo grupu stereotipizēšanas; pastāvīgi jāapdomā savs darbs; jābūt vispusīgai izglītībai, kas ļautu atpazīt izplatīto naidu un dezinformāciju, tāpat jābūt drosmei un zināšanām, kā savaldīt naida kurstīšanas avotu.

„Pastāvīga pazemojošas leksikas izmantošana attiecībā pret aizskaramajām sabiedrības grupām, var būt tik pat kaitīga, cik tiešs aicinājums izrēķināties”

Dr. Lisbetė Morlandstio
(Lisbeth Morlandstø),
plašsaziņas pētniece,
Norvēģijas Nordland
universitātes profesore.

„Labāk ar naida valodu
cīnīties publiskajā telpā
un tajā to uzvarēt, nevis
ierobežot vārda brīvību
nosakot iepriekšējus no-
teikumus, ko var paust un,
ko nē.”

Tradicionālajos plašsaziņas līdzekļos tieša naida valoda gadās ļoti reti, taču sīskti ir stereotipi. Ar tiem tiek izteikta neiecietība pret Norvēģijas etniskā mazākuma grupām, piemēram, sāmiem, romiem vai imigrantiem. Tāpat ir tendence, kad negatīvi tiek stereotipizētas sievietes, kas pedalās politikā. Tomēr, mana veiktā pētījuma rezultāti atklāja, ka situācija, vismaz Norvēģijā uzlabojas. Tam īpaši palīdz profesionāli žurnālisti, kuri sniedz iespēju publiski izteikties aizskaramo sabiedrības grupu locekļiem un to pārstāvjiem. Citiem vārdiem sakot, kad žurnālisti vāc informāciju, runājoties ar cilvēkiem, par kuriem raksta vai kā informācijas avotu izmanto aizskaramo grupu pārstāvjus, viņi tos vērtē ar cieņu un vairās no stereotipiem. Esmu izsmēlošāk pētījusi, kā plašsaziņa priekšstata personas, kurām ir psihiskās veselības problēmas. Varu teikt, ka Norvēģijas žurnālisti gana labi saprot šādu cilvēku stigmatizēšanas risku.

Domāju, ka tam palīdz fakts, ka Norvēģijas žurnālistu ētikas kodeksā¹ ir daži punkti, kuros tiek runāts par aiz-

skaramajām sabiedrības grupām un pietiekami precīzi tiek noteiktas žurnālistu profesionālās rīcības robežas. Tajās tiek noteikts, ka žurnālistu uzdevums ir censties pasargāt personas un grupas no netaisnības, ko tie piedzīvo, atklāt faktus par pārkāptām cilvēktiesībām, piedzīvotu nepiedodamu ignoranci gan publiskajā, gan privātajā sektorā. Tāpat no žurnālistiem tiek prasīta dziļāka kompetence, nekā populārā, par to, kas ir cilvēka identitāte, kādas var būt personu un cilvēku grupu attiecības ar tautību, reliģiju, dažādām nostājām; dziļāki definējumi par attiecīgu sociālo grupu aizskaršanu un tās iemesliem. Ētiskiem žurnālistiem tiek uzlikts pienākums šajā jomā ne tikai lavēt, bet arī praktiski piemērot zināšanas. Tas ir – neizmantot cilvēku, kuri neapzinās savas tiesības vai ir neintegri, aizskaramību; cienīt individuus, to privātumu un uzskatus, piederību attiecīgai rasei, tautībai. Turklāt, žurnālisti tiek mudināti neakcentēt tās cilvēciskās rakstura īpašības, kuras ir neadekvātas situācijas būtības atklāšanai. Žurnālistiem būtu arī jāciena aizskaramo personu

¹ Code of Ethics of the Norwegian Press. (2007).
http://ethicnet.uta.fi/norway/code_of_ethics_of_the_norwegian_press

„Žurnālistu uzdevums, apgaismojot sociālās atšķirtības grupas, ir izvairīties no informācijas izplatīšanas, kas stiprinātu jau esošos stereotipus vai veidotu jaunus. ”

18

tuvinieku privātums, jābūt iejūtīgiem un jāapdomā, kādu ietekmi uz tiem atstās publicētā informācija.

Tātad, kā jau minēju, tradicionālajos plašsaziņas līdzekļos situācija nav pavisam slikta, tomēr, to nevar sacīt par sociālajiem tīkliem internetā. Tur ir ļoti daudz naida valodas. Valstī diskutējām, ko vajadzētu pasākt – cenzēt tādu saturu vai tomēr turēties pie brīva informācijas izplatīšanas principa un neiejaukties tajā, ko pilsoņi izplata sociālajos tīklos. Nonācām pie secinājuma, ka vārda brīvība un atklāta diskusija ir pārāk lielas vērtības, lai tiktu ierobežotas. Uzskatām, ka labāk ar naida valodu cīnīties publiskajā telpā un tajā to uzvarēt, nevis ierobežot vārda brīvību nosakot iepriekšējus noteikumus, ko var paust un, ko nē. Tāpat, cenšoties ierobežot naida valodu, atbildīga plašsaziņa ņem palīgā dažādas modernizēšanas stratēģijas, piemēram, nakts laikā tiek slēgtas komentāru telpas vai tiek likvidēta iespēja diskutēt anonīmi.

Robeža starp naida valodu un vārda brīvību ir gana neskaidra. Viens no faktoriem, kas to nosaka – nav vispārīgi pieņemta naida valodas definējuma.

Tomēr, viens nudian ir skaidrs, žurnālisti, atklājot cilvēku, kuri pieskaitāmi sociālās atšķirtības grupām, diskrimināciju vai citas piedzīvotās problēmas, var pievienoties pie labākas to sapratnes un tolerances veicināšanas sabiedrībā. Galvenais žurnālistu uzdevums, apgaismojot sociālās atšķirtības grupas, ir izvairīties no informācijas izplatīšanas, kas stiprinātu jau esošos stereotipus vai veidotu jaunus. Ir jāatrod citi veidi, kā pavēstīt par norisēm, kurās piedalās cilvēki, kuri ir pieskaitāmi pie sociālās atšķirtības grupām.

Meistarīgumu iespējams pasmelties papildus izglītojoties, piedaloties speciālās apmācībās. Īpaši svarīgs ir redaktoru atbalsts, redakciju apņēmība rīkoties ētiski. Mūsdienu plašsaziņā to ne vienmēr ir viegli sasniegt. Būtībā – konsekventai klasisko žurnālistikas principu, kuru starpā – arī atbilstoša terminoloģi-

Aleksija (Alexia) Kalaitzi, televīzijas žurnāliste, „Media Diversity” institūta Lielbritānijā stažētāja, strādājusi „Global Voices Online”, SKAI TV, „United Societies of Balkans”, „Documentary Alternative BalkanCaravan”.

jas lietošana – ievērošanai būtu jābūt pietiekošai tiecoties izvairīties no naida valodas izplatīšanas. Runājot par terminoloģiju, kas tiek lietota, jāsaka, ka pats jēdziens „aizskarama grupa” ir problemātisks.

Tāds raksturojums sabiedrības grupām, kuras aptveram kā „aizskaramas”, var skanēt aizskaroši. Tāpat – izraisīt apkārtējo žēlumu vai līdzjūtību vājuma dēļ. Kaut gan, lietojot terminu „aizskaramas grupas”, nav centieni panākt šādu reakciju. „Aizskaramās grupas”, cilvēki, kas tām tiek pieskaitīti, no dzimšanas vai pēc izcelsmes nav vājāki par atlikušo sabiedrību. Par aizskaramiem tos padara plašās sabiedrības skatījums, izmantošana un citi nelabvēlīgi nosacījumi, lai realizētu savas iespējas. Tātad, žurnālistiem būtu rūpīgi jāizvērtē lietotajā leksikā.

Vienmēr būtu jāņem vērā situācijas konteksts, jābalstās vismaz uz dažiem dažādiem avotiem. Tāpat būtu kritiski jāizvērtē minēto avotu sniegtā informācija, jo atsevišķas publiskās personas var

būt ieinteresētas izplatīt naida valodu. Žurnālistiem būtu jābūt gataviem šādu avotu paziņojumus pasniegt atbilstošā kontekstā, palīdzot lasītājiem identificēt tos kā naida valodu, kā arī sniegt tai attiecīgus pretargumentus. Tāpat ir ļoti būtiski atspoguļot ne tikai politiķu vai publisko organizāciju viedokli, bet arī iedzīvotāju, kuri atrodas hierarhiski zemākā sociālajā struktūrā, situāciju.

„Jo dažādāka žurnālistu komanda, jo lielāka radītā satura dažādība.”

Cita lieta – pie naida valodas novēršanas savus spēkus pieliek pašu redakciju personālu sastāvs. Jo dažādāka žurnālistu komanda, jo lielāka radītā satura dažādība. Tas, savukārt, nosaka plašāku lasītāju un skatītāju auditorijas piesaisti. Situāciju var uzlabot arī sociālie tīkli – to, ko žurnālisti nepamana, aizskaramo grupu locekļi paši paziņo, izmantojot mūsdienu interneta plašsaziņas komunikācijas platformas.

Dr. Stefanus Rus-Molis (Stephan Russ-Mohl), Eiropas žurnālistikas observatorijas (angļu val. *European Journalism Observatory*) direktors, žurnālistikas teorijas un plašsaziņas ekonomikas profesors Itālijas della Svizzera italiana universitātē.

„Vislabāk par vārda brīvības stāvokli var spriest pēc tā, cik brīvi vārda brīvību var izmantot dumpinieki un disidenti.”

20

Neapšaubāmi – žurnālistiem būtu jāprot identificēt nauda valodu un cīnīties ar to. Taču, nauda valoda – tā ir tikai aisberga virsotne. Paslēptām, neredzamām iepriekšējām nostājām var būt ievērojami lielāka ietekme padarot attiecīgas sabiedrības grupas par aizskaramām, tās izolējot.

Kopumā pamanu populistiskas žurnālistikas izplatīšanās tendenci. Populismam nepieciešami grēkāži, vainīgo un pretinieku tēli. Par grēkāžiem tad arī top aizskaramās grupas. Arī sociālie tīkli nevedina plašo sabiedrību labāk saprast aizskaramās grupas. To algoritmi lietotājiem sniedz līdzīgas, vienuspusējas informācijas plūsmu.

Tas, kādas mazākuma grupas (vai kļūdas vairākuma grupas) ir aizskaramas un izolētas, ir atkarīgs no konkrētas valsts un plašsaziņas līdzekļa. Noteiktās valstīs dažādu sociālo grupu stāvoklis ir mainījies. Piemēram, Rietumu demokrātiskajās valstīs progresīvāk tiek parādītas seksuālās mazākuma grupas. Diemžēl, gan žurnālistu darbību, gan sociālo mediju plūsmu bieži nosaka bandas emocijas.

Taču, ja plašsaziņai ir nepieciešamās izejvielas un, ja žurnālisti cenšas izglīt

un attīstīt savu auditoriju, nevis dzīties pēc lielāka lasītāju un drukas apjoma, tad plašsaziņa var sniegt sabiedrībai diferencētu dažādu sabiedrības grupu tēlu, kā arī pievienoties pie tādu grupu integrācijas.

Tāpat, uzskatu, ka nepamatoti pārāk zemu tiek novērtēta žurnālistikas principu objektivitāte. Arguments, ka tā ir neiespējama, tādēļ tai nevajadzētu pievērst uzmanību, ir vājš un mulķīgs. Ja žurnālisti, tiecoties pēc objektivitātes, iegulda daudz pūļu, to rezultāti mēdz būt labāki, nekā to, kuri atmetuši objektivitāti un tapuši par misionāriem. Un tas ir spēkā, gan runājot par sociāli izolētām grupām, gan par spēcīgu eliti.

Roza Luksemburga (Rosa Luxemburg), XX gs. pirmās puses Eiropas revolucionāre, ir sacījusi, ka vislabāk par vārda brīvības stāvokli var spriest pēc tā, cik brīvi vārda brīvību var izmantot dumpinieki un disidenti. Nudien, tas ir labs kritērijs. Un vēl piemietinātu, ka vārda brīvībai būtu jābūt robežām. Ar to domāju – nauda valodai. Naida valodas ierobežošana publiskā telpā, kas ir raksturīga Eiropai, pilsoņiem un vārda brīvībai pakalpo vēl vairāk, nekā ASV pārvērtētās vārda brīvības prakse, kas bieži pārkāpj citas galvenās cilvēktiesības.

Božena Karvelienė,
Romu integrācijas
nama direktore

„Esmu Lietuvas pilsoņe un vēlos būt līdzvērtīga visiem Lietuvas cilvēkiem. Nevēlos visu dzīvi būt ar pielīmētu negatīvo etiķeti „čigāņiete“.”

Romi Lietuvas plašsaziņā visbiežāk tiek attēloti negatīvi, kriminālā kontekstā. Par labām lietām tiek rakstīts ļoti maz. Ar savu piemēru cenšos mainīt negatīvās žurnālistu nostājas, tāpat ir vēl vairāki veiksmīgi romu integrācijas piemēri. Taču, dominē žurnālisti, kuri izvēlas kurstīt naidu.

Tādēļ, no vienas puses raugoties, aizskaramo grupu bailes komunicēt ar plašsaziņu saprotu, no otras puses – nevairos pamudināt pašiem mainīties un pilnveidot iemaņas. Jāatzīst, ka daudzi romi neredz tālāk par Naujininku (Naujininkai) rajonu un nespēj iedomāties, kā izlauzties un dzīvot citādāk. Ir grūti nomierināt un pārliecināt, ka ir iespējams saglabāt savas tradīcijas. Viņi baidās, ka, ja sāks mainīties, vairs nebūs romi un būs iznīkstoša kultūra. Šī iemesla dēļ viņi ļoti pārdzīvo, jo ļoti cenšas saglabāt savdabību.

Taču, tajā pašā laikā zinu, cik grūti ir kustēties uz priekšu pārmaiņu virzienā, kad esi sadūries ar diskrimināciju. Kaut reizi cietušie romi arī uz darba pārrunām iet ar nostāju: „Ai, mani tāpat ne-

pieņems, es veltī eju, esmu taču čigāns”. Tomēr dodas cilvēki uz pārrunām, tur viņus ierauga, ka romi, un tiešām – tos nepieņem darbā. Reizēm atļaujos sev sacīt, ka vispirms pašiem romiem vajadzētu mainīt nostājas un pašiem rādīt iniciatīvu. Būtu ļoti labi, ja arī viņi paši varētu kādam palīdzēt. Tomēr, dažkārt redzu, ka ir romi, kuriem pat nākas slēpt savu tautību, lai viņi tiktu pieņemti darbā un varētu saglabāt darba vietu.

Pati tautību vairs neslēpju. Esmu Lietuvas pilsoņe un vēlos būt līdzvērtīga visiem Lietuvas cilvēkiem. Nevēlos visu dzīvi būt ar pielīmētu negatīvo etiķeti „čigāņiete”. Lai arī esmu daudz sasniegusi, vēl aizvien jūtu, ka reizēm, dēļ piederības šai grupai, ir durvis, kas man aizveras.

Skaidri, ka nekas nemainās un „čigāna” etiķetes dēļ cieš mūsu sabiedrības mazie locekļi, viņi neiespēj vieni iziet no šī slēgtā apļa. Vēlos palīdzēt, lai viņi beigtu skoloties, lai meitenēm nevajadzētu 15 gadu vecumā doties pie vīra un ar tukšām rokām sēdēt Kirtimu (Kirtimai) rajonā. Ikvienas meitenes liktenis tur ir šāds: apprecas, piedzemdē

„Vēlētos novēlet žurnālistiem, lai viņi vispirms būtu cilvēki un padomātu par sava darba sekām. ”

22

bērnus, nedod Dievs, nav par ko dzīvot, dodas pārdot psihotropās vielas un pēc tam – cietums. Visa dzīve pāriet cietumā. Kirtimu rajonā dzīvo mani radinieki, mana brāļa meitas – vēlos viņas pārliecināt iegūt izglītību. Bērnībā ir tāds etaps, kad bērniem ir vēlme mācīties skolā. Pati no septītajās klases vairs nevarēju apmeklēt to – tēvs nelaida. Savukārt tagad vairākums romu laiž savus bērnus skolā, bet tur viņi saduras ar izsmieklu, skolotāju nevērīgo nostāju un daudziem citiem šķēršļiem. Ticu, ka viss ir saistīts ar negatīvām, iepriekšējām sabiedrības nostājām, kuru veidošanās procesam pievienoņas arī plašsaziņa.

Viss sākās no kratīšanām mūsu ciemā. Žurnālisti par tām paziņojot, noskaņo sabiedrību un vecāki baidās mazos palaist uz skolu, jo tos piekauj. Manu brāli vecāko klašu zēni vienkārši ķēra un skolā pastāvīgi draudēja ar nazi: „tu esi čīgāns, mēs tevi piebeigsim”. Devās vecāki skaidroties, bet bez rezultātiem. Brālis bija pat piekauts.

Tādēļ vēlētos novēlēt žurnālistiem, lai viņi vispirms būtu cilvēki un padomātu par sava darba sekām. Iespējams viņu dzīvēs var notikt kaut kas slikts, varbūt arī viņu dzimtā ir no narkotikām atkarīgie vai tādi, kas tās pārdod.

Vladimir Simonko,
Lietuvos geju līgas
(LGL) vadītājs

„Plašsaziņā ir vērojamas patoloģiskās bailes analītiskāk runāt par homoseksuālām ģimenēm, bērnu audzināšanu tajās.”

Kad 1995 gadā publiski pastāstīju savu stāstu laikrakstam „Lietuvos rytas”, redakcija to publicēja pirmajā lappusē. Tie bija laiki, kad, gan „Lietuvos rytas” žurnālisti, gan es pats, riskējām. Šī redakcija sāka lauzt mūsu konservatīvās sabiedrības ledājus, mudināja daudzus aizdomāties. Esmu par to ārkārtīgi pateicīgs. Taču, vēlāk „Lietuvos rytas” radikāli mainīja savu skatījumu uz LGBT. Šī iemesla dēļ man vairs nav nekādas motivācijas ar šo izdevumu sadarboties.

Pēdējā laikā lieliski izdodas sadarboties ar interneta portālu DELFI. Taču, kopumā pamanu, ka Lietuvas plašsaziņa ir ar noslieci izpatikt daudzumam. Šodien tā jau iedziļinās cilvēktiesību tēmās, tomēr bieži – pilnībā nepareizā leņķī, cenšoties palielināt savu popularitāti. Rezultāts – cilvēktiesību tēmas netiek analizētas to būtībā, bet vienkārši tiek pārdotas, lai komentētāji tās sadriskātu lupatās.

Plašsaziņā ir vērojamas patoloģiskās bailes analītiskāk runāt par homosek-

suālām ģimenēm, bērnu audzināšanu tajās. Taču, par to ir nepieciešams runāt. Plašsaziņai būtu jākalpo kā pilsoniskās sabiedrības rīkam. Diemžēl tā šādas tēmas redz kā skandālu, savukārt sabiedrībai un parlamentam, runājot par šīm tēmām, pat rodas histērija. LGBT sabiedrībai ir grūti ar to cīnīties, jo mūsu spēki nav vienlīdzīgi.

Raugoties no cilvēktiesību viedokļa, Lietuva regresē. Dalība ES sabiedrības antitoleranci nav mainījusi. Reizēm tiek teikts, ka plašsaziņa ir sabiedrības atspulgs, taču man šis teiciens ir vājuma zīme. Savas sabiedrības antitolerances problēmas mums ir jāatrisina pašiem, plašsaziņa šim nolūkam var vai nu pozitīvi palīdzēt vai traucēt.

Atsevišķiem Lietuvas izdevumiem tagad ir raksturīgi atklāti veicināt naidu, manipulēt ar faktiem, formēt neiecietīgu auditoriju. Naida kurstīšana Lietuvas sabiedrībai ir kļuvusi par normu. Pat LGBT kopiena ir pieradusi pie tā, nevaram iedomāties, ka varētu

„Kad teksti par būtiskiem cilvēktiesību jautājumiem tiek ilustrēti ar atkailinātu geju fotogrāfijām, kas nav tieši saistītas ar tēmu, ar kurām būtībā tiek baidīti cilvēki, atklājas arī attiecīgas plašsaziņas vērtības, viedoklis par cilvēktiesību problēmām”

24

būt citādāk. Neviena vairs neredz jēgu mainīt situāciju. Un tas viss ir ļoti bīstami.

Mūsu brīvprātīgajiem uzbrūk, tie piedzīvo fiziskus kaitējumus. Rakstām sūdzības atbildīgajām institūcijām, bet viņu izskatīšana, izmeklēšana un lēmumi iestrēgst. Tādus gadījumus plašsaziņa publicē, taču institūcijās problēmas līdz galam netiek atrisinātas, lietas tiek pārtrauktas.

Tāpat problēma ir tā, ka Lietuva nav deklarējusi mērķi aizstāvēt LGBT tiesības. Tādas deklarācijas neesam dzirdējuši nedz no svarīgākajiem valsts ierēdņiem, nedz no sabiedrības viedokļa līderiem. Publiski atklājot savu seksuālo orientāciju, situāciju uz labo pusi īpaši varētu mainīt slaveni Lietuvas cilvēki. Tie ir interesanti žurnālistiem, sabiedrībai. Taču pašām slavenībām ir ērtāk to nedarīt, jo vairāk tādēļ, ka reizēm pietrūkst arī pašas Lietuvas LGBT sabiedrības solidaritātes.

LGBT tēmas plašsaziņā bieži tiek atspoguļotas parāžu vai gājienu kontekstā. „Baltic Pride” laikā plašsaziņa vairāk un analītiskāk raksta par LGBT, tāpēc tādēļ vien ir vērts organizēt gājienu.

Lai arī Lietuvas gājieniem tas nav raksturīgi, tomēr mūsu plašsaziņā populāras ir atkailinājušos parādes dalībnieku fotogrāfijas, kuras tiek ievietotas pirmajā lapā. No vienas puses, LGBT gājiena laikā ārvalstīs dalībnieki nūdien atkailinās un, ja nebūtu, ko fotografēt, neviens arī nefotografētu. No citas puses, kad teksti par būtiskiem cilvēktiesību jautājumiem tiek ilustrēti ar atkailinātu geju fotogrāfijām, kas nav tieši saistītas ar tēmu, ar kurām būtībā tiek baidīti cilvēki, atklājas arī attiecīgas plašsaziņas vērtības, viedoklis par cilvēktiesību problēmām.

Guergana Tsenova,
Nevalstiskās organizācijas
ACCESO, kas veicina izglītību,
starptautisko sadarbību,
atšķirīgu sabiedrības grupu
komunikāciju, pārstāve.

Nevalstiskais sektors bieži darbojas kā starpnieks starp plašsaziņu, plašo sabiedrību un aizskaramajām grupām. Tādēļ tam, kādas aizskaramo grupu skaidrojošās koncepcijas un, kādu leksiku, komunicējot ar plašsaziņu un sabiedrību, izmanto nevalstiskās organizācijas (NVO), kuras tās pārstāv, var būt ietekme uz aizskaramo grupu stāvokli. Mums, nevalstisko organizāciju pārstāvjiem, jāspēj vispusīgi atklāt aizskaramo sabiedrības locekļu pieredzi, saprotami paskaidrot tās apstākļus un iemeslus.

Visbiežāk to nākas darīt esot ļoti nelabvēlīgiem apstākļiem, tādēļ vajadzētu rūpīgi izvēlēties un labi apdomāt sabiedriskajā komunikācijā lietojamo vārdnīcu – gan gatavojot paziņojumus preseī, gan zvanot pasākumu dalībniekiem, gan konferencēs, atskaitēs utt.

Mūsu pieredze rāda, ka žurnālistiem patīk saņemt preses paziņojumus, kuri ir jau gandrīz sagatavoti publicēšanai un, kuros jau būtu detaļas, kas piesaistu uzmanību. No tā nevairāties, gatavojam tādus paziņojumus, taču, izmantojam šo iespēju arī sava diskursa, kas palīdz cīnīties pret stereotipiem, izplatīšanai. Ja runājam par plašsaziņu, uzskatu, ka tai ir jāaptver, ka valodas, kas veicina naidu, neizmantošana nav nekāda cenzūra un nekādā ziņā nav pretrunā vārda brīvībai. Šeit ļoti būtiska ir emocionālā intelekta loma. Kad cilvēki, to starpā - arī žurnālisti, nejūt naidu un neiecietību, tie arī nelieto valodu, kas veicinātu naidu.

„Ļoti būtiska ir emocionālā intelekta loma. Kad cilvēki, to starpā - arī žurnālisti, nejūt naidu un neiecietību, tie arī nelieto valodu, kas veicinātu naidu.”

2.

PLAŠSAZIŅA, POLITIKA,
AIZSKARAMĀS SABIEDRĪBAS
GRUPAS UN SABIEDRĪBAS
UZSKATI. SOCIOLOĢISKS
VIEDOKLIS

Eiropa ir multikulturāla. Lai tā būtu funkcionāla, tās kā politiska darinājuma pamats – cieņa cilvēktiesībām un to realizēšanas garantēšana. Mazākumu tiesības ir cilvēktiesību daļa – saskaņā ar to, kā tiek garantētas mazākumu tiesības, var arī vērtēt cilvēktiesību stāvokli.

Eiropas Savienības dalībvalstīs pēc II pasaules kara un Padomju Savienības sagrūšanas, kurās bija gatavība mierpilnai sadarbībai, tika veidotas labklājības valstis. Labklājības valstīs cilvēktiesības tiek saprastas plašāk nekā brīvība pilsoņiem pašrocīgi un netraucēti darboties tirgū, kā arī piedalīties politikā. Viens no priekšnoteikumiem, lai tiktu garantētas cilvēktiesības, ir ekonomiskā un sociālā iedzīvotāju drošība.

Mierīgas dzīves nosacījumi, izglītības, tehnoloģiju un ekonomikas progress, lielāka (salīdzinot ar valstīm, kuras attīstās) vispārējā iedzīvotāju ekonomiskā labklājība, kā arī citi iemesli Eiropas Savienību padara par ļoti pievilcīgu citu valstu pilsoņiem. Šeit karjeru vai ģimeni plāno, tāpat paredz mācīties, strādāt vai patvērumu kara un cilvēktiesību pārkāpumu dēļ savā valstī meklē dažādu kultūru un reliģiju cilvēki. Ne mazāka ietekme migrācijai ir globāla kapitālisma faktoram. Imigrācija vecina ekonomiski visvairāk progresīvo Eiropas valstu ekonomisko augšanu, nereti arī tādēļ, ka imigrantu darbaspēks novērtējams lētāk, nekā vietējo pilsoņu.

To pašu var sacīt arī par migrāciju pašā Eiropā. Ekonomiski spēcīgas valstis pievelk migrantus no Rietumu un Centrālās Eiropas valstīm, Baltijas valstīm. Šie migranti atved savu kultūras pieredzi, savukārt bieži, ekonomiskā

stāvokļa dēļ, valstīs, uz kurām migrē, nonāk uz zemāka sociālā pakāpiena.

Katru gadu uz Eiropu migrē vairāk cilvēku, nekā no tās emigrē, reģions top arvien globālāks un kultūras ziņā kļūst arvien bagātāks. Tomēr, nevajadzētu sabiezināt imigrācijas apjomus – 2013. gadā iedzīvotāju, kuriem nebija ES pilsonības, reģionā bija 20,4, miljoni vai 4% no visas 27 valstīs dzīvojošās populācijas; arī iekšējā migrācija nav niecīga – citās ES dalībvalstīs, ne savās valstī, dzīvo 13,7 miljoni ES pilsoņi.

Atšķirības, kas rodas, Eiropas sabiedrībā, nosaka ne tikai tādas norises kā etniskā izcelsme, reliģija, bet arī izglītība, iespējas garantēt ekonomisko un sociālo labklājību. Saskaņā ar Euro barometru, 2012. gadā gandrīz 70 procenti no Eiropas iedzīvotājiem bija sadūrušies ar citas reliģijas un, gandrīz 60 procenti – ar citas etniskā izcelsmes cilvēkiem, nekā viņi paši.

Lai arī politika un konstruktīvu risinājumu meklēšana daudzkulturālā sabiedrībā ir sarežģīta, tomēr intelektuāli un ar humanistisku skatījumu, tiecoties bagātināt demokrātisku politiku, tas ir tā vērts. Viens no šķēršļiem, kas to apgrūtina visvairāk – neiecietība, kas reizēm pāraug naidā. Politikā naida, bet mūsdienās vairāk – neiecietības – valoda, parasti ir vērsta uz it kā nekontrolējamo migrāciju (tādēļ iepriekš bija vērts pieminēt patiesos migrācijas apmērus), kas pēdējā laikā raksturīga atsevišķām Eiropas politiskajām partijām, kuras plūc laurus. To saķer arī plašsaziņa.

Lai varētu analizēt tādas valodas veidošanos, vajadzētu vienoties par izejas pieņēmumiem. Naidu un neiecietību vispirms piedāvātu uzskatīt par cilvēciskām jūtām, kuras var ielikt rāmjos personu pausto viedokli, nostāju, darbības. Ar valodu izpausts naidis vai neiecietība, tiek dēvēts par naida un neiecietības valodu. Tās izplatība nosaka arī attiecīgu, ar naidu vai neiecietību pamatotu, kultūras prakses izveidošanos.

Reizēm tādas kultūras prakses tiek nostiprinātas institūcijās, kā cilvēku radīti noteikumi (tā, piemēram, viesnīcās veidojas diskriminējoši ierobežojumi, kas aizliedz vienā istabā kopā apmesties homoseksuāliem pāriem). Reizēm tās kļūst par politisko partiju programmu pamatu.

Neiecietība un naidis ir raksturīgi atsevišķiem sabiedrības indivīdiem, taču, uz neiecietības vai naida pamata var veidoties veselas sociālās grupas. Tad rodas problēmas, jo to darbības var veidot spaidus, atsevišķos gadījumos – institūciju un privātu organizāciju (tiesas, valsts administratīvā aparāta, uzņēmējdarbības u.c.) atbalstītus.

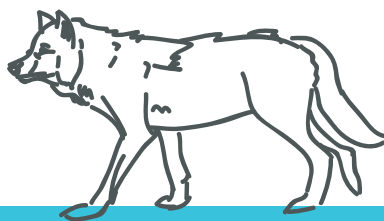
Problemātiska ir situācija, kad par neiecietības objektu kļūst sabiedrības mazākuma kultūras un kopienas (tikai tādēļ, ka tās atšķiras no sabiedrības vairākuma). Tādēļ tās bieži tiek dēvētas par „aizskaramām sabiedrības grupām”. Mazākumu tiesību garantēšanas nozīmei īpaši bīstama ir situācija, kad darbības, kas balsfītas uz neiecietību un naidu, piedalās vai tās atbalsta sabiedrības vairākums.

Raugoties no socioloģiskā viedokļa, plašsaziņa ietekmē to, kā sabiedrībā sadzīvo atšķirīgas sociālās grupas; raugoties no politikas socioloģijas viedokļa – plašsaziņas sniegtās informācijas kvalitāte un veids, kā to ielikt rāmjos, var ietekmēt to, kādi tiek pieņemti politiskie lēmumi, kas ietekmē sociālo grupu stāvokli.

Tekstu, skaņu un attēlu plašsaziņa izplata ne tikai informāciju, bet arī idejas, uzkurina attiecīgas emocijas, rada sentimentus, kas var noteikt sabiedrības vairākuma vai atsevišķu grupu neiecietības vai pat naida veidošanos. Turklāt, plašsaziņa pati aktīvi var veidot aizskaramas grupas vai pretēji – radot šaubas par sabiedrības nostāju, tās graut.

Plašsaziņa, kas nesaprotot, kā funkcionē sociālās grupas un sabiedrība, neaptverot, kādas varas attiecības noris starp sociālajām grupām, baro zemākās sabiedrības emocijas un padziļina aizskaramo sabiedrības grupu atšķiršanu.

Plašsaziņas lomas sapratni būtu iespējams uzskatāmi ilustrēt ar skaistu Amerikas čeroku indiāņu pasaku.

PAR DIVIEM VILKIEM

Vienu vakaru čeroku vecākais savam mazdēlam stāstīja par cilvēka iekšējo cīņu.

- Zini, dēls, ikvienā no mums kaujas divi vilki. Viens ir Jaunuma vilks. Tas ir – dusmas, greizsirdība, īpašnieciskums, sirdēsti, sarūgtinājums, sevis žēlošana, alkatība, arogance, īgnums, vaina, zemošanās, meli, tukša plātīšanās, valdonīgums, egoisms. Otrs ir labā vilks. Tas ir – prieks, miers, mīlestība, cerība, rāmums, labvēlība citiem, labums, empātija, dāsnums, patiesība, saprātīgums un ticība.

Mazdēls, brīdi apdomājies, jautā:

- Vectētiņ, bet, kurš vilks uzvar?

- Tas, kuru baro, – viņam īsi atbildēja čeroku vecākais.

Profesionāla un atbildīga plašsaziņa var amortizēt kultūras spriegumu, racionalizēt sociālo grupu un valdības puses dialogus, palīdzēt aptvert aizskaramu sabiedrības grupu intereses.

30

Tātad, plašsaziņa – kā to vilku barotāja un viena no tām, kas nosaka, par ko un kā domā auditorija. Profesionāla un atbildīga plašsaziņa var amortizēt kultūras spriegumu, racionalizēt sociālo grupu un valdības puses dialogus, palīdzēt aptvert aizskaramu sabiedrības grupu intereses, nosaukt svarīgākās problēmas, samazināt vardarbības konfliktu iespēju un kritiski dekonstruējot sociālās izpausmes, netieši piedalīties konstruktīvas politikas veidošanā daudzkulturālās sabiedrībās. Un pretēji – nesaprotot, kā funkcionē so-

ciālās grupas un sabiedrība, neaptverot, kādas varas attiecības noris starp sociālajām grupām, plašsaziņa baro zemākās sabiedrības emocijas un padziļina aizskaramo sabiedrības grupu atšķiršanu.

Tomēr, atpazīt, kas ir aizskarama sociālā grupa, saskaņā ar kādām īpašībām iedzīvotāji tiek piešķirti šādām grupām, ir nepieciešama atbilstoša gatavība. Tādēļ nākamajā nodaļā ir vērts apspriest aizskaramo grupu jēdzienu.

3.

AIZSKARAMĀS
SABIEDRĪBAS
GRUPAS. KO
TAS NOZĪMĒ?

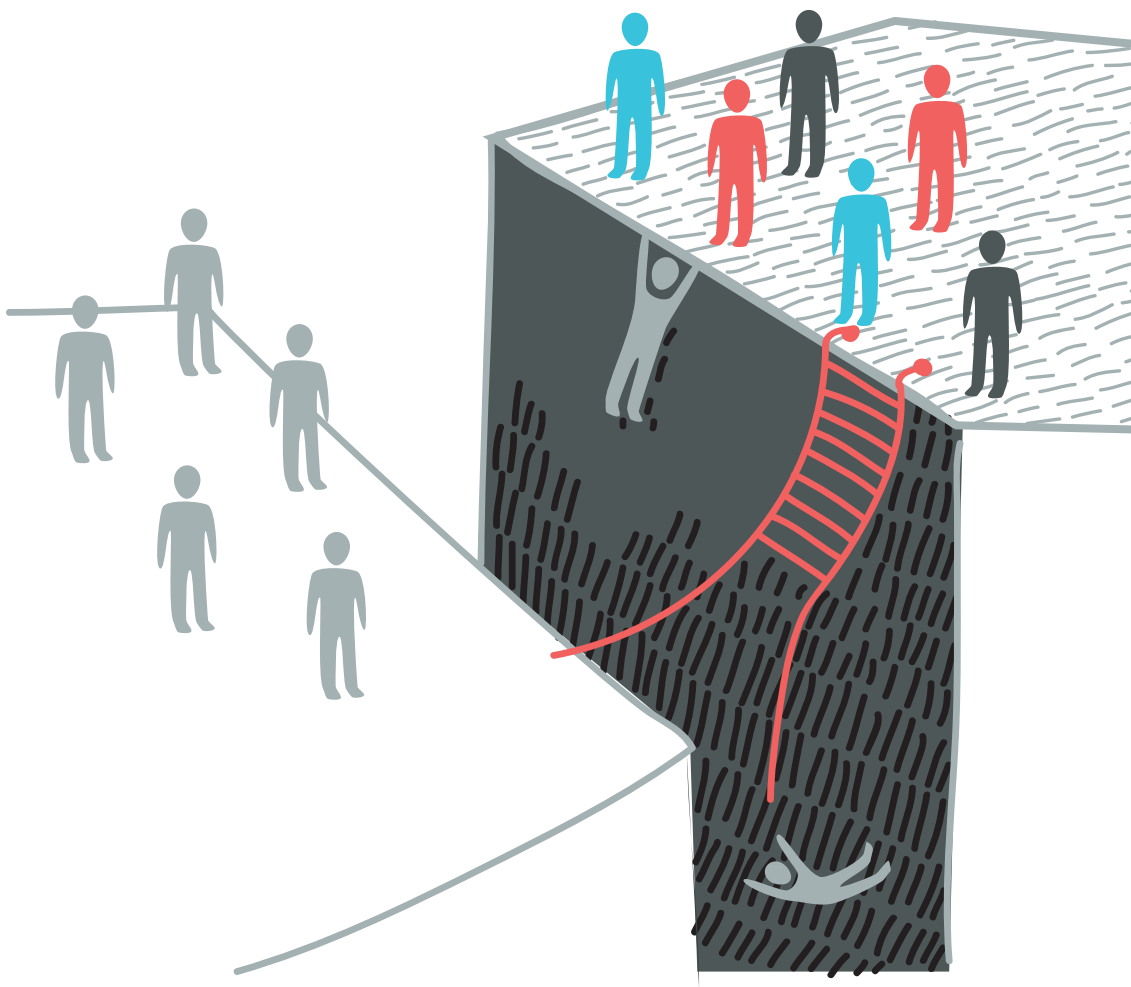
Sociologi analizē sabiedrību to sadalot sociālajās grupās. Sociālās grupas nav institucionalizētas un tām piešķirami indivīdi var viens otru nepazīt, pat ne reizī dzīvē nesastapties. Viena persona var tikt piešķirta vairākām sociālajām grupām. Sociologi sabiedrību sadala sociālajās grupās, lai saprastu, kāds ir sabiedrības attīstības līmenis vai, kā atsevišķas sociālās grupas ietekmē valdības, realizējot dažādu jomu politiku. Sociālā grupa tiek izveidota saskaņā ar attiecīgu īpašību vai to kopumu. Piemēram, sociālās grupas saskaņā ar vienu īpašību var būt: sievietes sociālā grupa (t.i., saskaņā ar ekonomisko aktivituma fāzi darba tirgū), iedzīvotāju sociālā grupa, kas saņem vidējos ienākumus (saskaņā ar ienākumiem), romu sociālā grupa (saskaņā ar etnisko izcelsmi); saskaņā ar divām pazīmēm: jaunekļu no 18 līdz 24 gadiem sociālā grupa (t.i., saskaņā ar dzimumu un vecumu), vecāku sociālā grupa, kas vieni audzina bērnus un saņem minimālo darba samaksu (t.i., saskaņā ar ienākumiem un mājsaimniecības stāvokli) utt. Sociālās grupas var tikt modelētas arī saskaņā ar vairākām īpašībām – neraugoties, ko par kuru sabiedrības daļu ir centieni noskaidrot.

Sociologi ir novērojuši, ka atsevišķas sociālās grupas biežāk, nekā citas, piedzīvo atšķirtību, diskrimināciju, tām ir prastāki ekonomiskie un sociālie dzīves nosacījumi, tām ir grūtāk sasniegt izglītību, saņemt medicīnisko palīdzību, pilnvērtīgi piedalīties valsts pilsoniskajā un kultūras dzīvē. Piemēram, daudzas sabiedrībās, sievietes kā sociālā grupa par to pašu darbu saņem mazāku atalgojumu, nekā vīrieši. Tā tiek uzskatīta par sabiedrības patriarhāta pazīmi,

kurā vīrieši ieņem dominējošo pozīciju, savukārt sievietēm tiek piešķirta loma pakalpot vīriešu pasaulei. Cits piemērs – iedzīvotāju sociālā grupa, kurā ir personas ar motorisku nespēju, tiek diskriminēta, kad šiem iedzīvotājiem, pārvietojoties ar invalīdu ratiņiem, netiek veidoti nosacījumi, lai varētu iekļūt sabiedriskajās ēkās (ja, piemēram, nav ierīkoti speciāli uzbraucamie celiņi). Starp citu, saskaņā ar 2012. gada „Eiro barometra” datiem, lietuvieši, no visiem Eiropas iedzīvotājiem, šo diskriminācijas formu vismazāk uzskata par diskrimināciju.

Reizēm attiecīgām sociālajām grupām tiek garantētas vienādas tiesības, kādas tās ir arī citiem – piemēram, Kirtimu tabora, kas atrodas Lietuvā, bērniem ir tiesības iegūt pamatizglītību, – taču, sava ekonomiskā stāvokļa, sabiedrības daudzuma negatīvās nostājas un ar to saistīto darbību dēļ, šī grupa neespēj izmantot savas tiesības. Lai arī romu bērni tiek uzņemti skolās, neilgi pēc tam viņiem mācības kļūst par lielu izaicinājumu – viņu vecāki bieži ir ar nelielu rakstītspēju, tādēļ nevar palīdzēt sagatavot mājas darbus; dēļ stereotipiem par „čigāniem”, bērni piedzīvo apsmieklus un skola kļūst par vietu, kur nav vēlme apmeklēt, smagās ekonomiskās situācijas dēļ, vecāki nevar ņemt līdzdalību dažādos naudas vākšanas procesos vai iegādāties piemērotas drēbes, apavus skolas apmeklēšanai; reizēm bērni neapmeklē skolu, jo mājās atslēgtās elektrības un ūdens dēļ (Viļņas taborā Lietuvā to piegāde bieži tiek pārtraukta), nav iespējams nomazgāties, apgērbt tīras drēbes, nav gaismas, lai sagatavotu mājas darbus. Citiem vārdiem sakot, pamatizglītības iespējas, kuras valsts garantē ikvienam pilsonim,

Sociologi uzskata, ka individuāli gadījumi nevar vispārināt visas sociālās grupas tendences. Ja kādam no aizskaramās sabiedrības grupas izdevies pievarēt šķēršļus un sasniegt savus mērķus, ir pieveikts liels cieņas un apbrīnas vērts darbs. Taču, tas nenozīmē, ka šī cilvēka vai jebkuras citas personas no aizskaramās sabiedrības grupas iespējas sasniegt savus mērķus bija un ir 50/50.

attiecīgas sociālās grupas neizmanto. Tās izmantot traucē šķēršļi, ar kuriem lielākā sabiedrības daļa nesaduras, tādēļ reizēm daļa cilvēku nesaprot un dusmojas, paužot, ka šīs grupas pašas ir vainīgas pie tā, kādos apstākļos dzīvo, jo neizmanto savas tiesības.

Tomēr šķēršļi attiecīgiem sabiedrības locekļiem nerodas nejauši. Tos veido visa sistēma. Tie var būt izplatīti institūcijās kā noteikumi, neizvērtējot atsevišķu sociālo grupu pieredzi. Tie var būt pamatoti ar diskriminācijas viedokli, kā vispārēja sabiedrības norma, vai ar diskriminācijas viedokli neformālos cilvēku lokos.

Piemēram, sabiedrībā sīkstis ir „sievšķīga darba” jēdziens, kas parasti raksturo ne tikai darbības jomu, bet vēl arī nosaka gana niecīgu darba atalgojumu. Vai arī, taborā dzīvojošs bērns skolā nevar saņemt valsts garantēto bezmaksas ēdināšanu, jo nav reģistrēts nevienā dzīves telpā – Kirtimu taborā teju vai visas ēkas ir nelegālas.

Tādēļ tādas sociālās grupas socioloģijā tiek dēvētas par aizskaramām sabiedrības grupām – t.i., tādas, kas biežāk, nekā citas, saduras ar diskrimināciju – individuālu un strukturālu – tāpat tās ietekmē neiecietības un naida valoda.

„Sociālo grupu aizskaramība nenozīmē, ka to locekļi no dabas, savas etniskās izcelsmes, atzītās reliģijas, dzimuma vai citu iemeslu dēļ ir prastāki par sabiedrības vairākumu.”

Līdzās terminam „aizskaramas sabiedrības grupas” reizēm atrodas arī termins „sabiedrības mazākuma grupas”. Sabiedrības mazākuma grupas parasti ir aizskaramas sabiedrības grupas, taču, neobligāti. Piemēram, sievietes sabiedrībā ir vairākums, bet, kā sociālā grupa, tā var būt mazāk privilēģēta. Mazākuma sociālās grupas parast tiek identificētas saskaņā ar šīm pazīmēm: 1) sociālās grupas locekļus vieno īpašība, kas tos atšķir no citām grupām, piem., etniskā izcelsme, reliģija, kultūra, pilsonība; 2) sociālajai grupai pieskaitītie indivīdi paši identificējas ar šo grupu, t.i., mazākuma grupa ir tās locekļu atzīta identitātes daļa; 3) mazākuma grupas attiecīgā sabiedriskā kontekstā nav dominējošas un parasti tām pietrūkst politikās un ekonomiskās pārstāvniecības; 4) tās locekļi var būt valsts, kurā tie dzīvo, gan pilsoņi, gan nepilsoņi².

Jāatzīmē, ka neobligāti ikvienu aizskaramās, tā saucamās sociālās grupas locekli var ietekmēt šķēršļi un tas nevar izmantot savas tiesības un brīvību. Tā nūdien nav. Reizēm, neņemot vērā diskrimināciju, atsevišķi pilsoņi sasniedz savus mērķus un īsteno sapņus. Tai pašā Viļņas Kirtimu taborā ir uzauguši cilvēki, kuri beigusi augstākās mācību iestādes un šodien lieliski integrējušies sabiedrības pilsoņu starpā.

Tieši tāpat, neņemot vērā to, ka augstus politikas posteņus ieņem dažas sievietes, nevaram uzskatīt, ka sieviešu diskriminācija ir izzudusi. Ja, teiksim, kādā grupas darbībā piedalās 1/10 sievietēm, tā var būt nejaušība; taču, ja tas atkārtojas arī citās grupas darbībās – tas jau ir nopietns signāls, ka uzņemšana grupā ir diskriminējoša.

² *Minority Realities in the News. A Special Minority Rights Group Course for Journalists.*
<https://www.minorityrightscourse.org>

Turklāt, pat sieviešu iecelšana aukstos posteņos, plašsaziņā izraisa neadekvātas diskusijas – piemēram, par to apgērbu³.

Cits piemērs – neņemot vērā, ka no tabora ir cēlušies ļoti izglītoti romi, tas nenozīmē, ka ikviens taborā – ja vien ļoti vēlas – var izbriest no nabadzības. Tendences rāda, ka vairākumam šķēršļi ir pārāk grūti, lai tos pieveiktu, tādēļ nabadzībā paliek dzīvot vairākas paaudzes.

Lai atrisinātu problēmas, ar individuāliem centieniem vai tuvinieku atbalstu vien nepietiek – kaut arī tas ir ļoti būtiski, lai pieveiktu šķēršļus. Taču, kad pilsoņi saduras ar tiem sistemātiski radītiem šķēršļiem, nepieciešama arī sistemātiska atbilde. Visvairāk izejvielu un pat atbildības tādas atbildes sagatavošanai ir valsts institūcijām, taču, arī plašsaziņai var būt ietekme, veidojot labvēlīgu informatīvo vidi problēmu risināšanai.

Ļoti būtiski ir uzsvērt, ka sociālo grupu aizskaramība nenozīmē, ka sociālo grupu locekļi no dabas, savas etniskās izcelsmes, atzītās reliģijas, dzimuma vai citu iemeslu dēļ ir prastāki par sabiedrības vairākumu. Parasti sociālās grupas kļūst par aizskaramām, tādēļ, ka sociālais vairākums tiem izveido nosacījumus, un nevis tādēļ, ka to locekļi ir vājāki, nav pašrocīgi vai nevarētu par sevi parūpēties.

Tāpat atbildīgai plašsaziņai uz aizskaramām sabiedrības grupām vispirms būtu jāraugās kā uz tādām, kam ir unikālas cilvēktiesības un tikai pēc tam jājautā, vai dēļ sabiedrības daudzumā iesakņotā viedokļa par to vienojošo kultūru, ekonomiskajiem nosacījumiem

un tiem līdzīgajiem, tās ir spējīgas pilnībā šīs tiesības izmantot.

Tādēļ, runājot par sociālo grupu aizskaramības problēmas risinājumu, vispirms jārisina sabiedrības vairākuma, kas ļauj izveidoties aizskaramām sociālajām grupām, problēma. Neiecietība un naida veido šīs problēmas būtību, tādēļ arī atbildīgai plašsaziņai būtu jāuztraucas par naida un neiecietības valodas izpausmi.

Daudzpakāpju un saliktās diskriminācijas definējums un piemēri

Kā jau minējām, runājot par aizskaramajām sabiedrības grupām, būtiski ir pievērst uzmanību, ka bieži persona pieder ne tikai vienai grupai. Piemēram, romu sieviešu kārtas pārstāve ar invaliditāti var būt vēl vairāk aizskarama. Pārejot pie tiesiskās terminoloģijas, var sacīt, ka persona var tikt diskriminēta vairāku iemeslu dēļ.

Eiropas Savienības pamattiesību aģentūras (PTA) atskaitē: „Nevienlīdzība un daudzpakāpju diskriminācija, kas saistīta ar veselības aprūpes pieejamību un kvalitāti” tiek sniegts daudzpakāpju un saliktās diskriminācijas definējums. „Daudzpakāpju un saliktā diskriminācija atzīst diskriminācijas, kas vēsta pret aizskaramajām grupām, kompleksumu un tiecas pēc taisnības tajos gadījumos, kad ar vienu paskaidrojumu nepietiek. Daudzpakāpju diskriminācija ir saprotama kā fenomens, kas var izpausties vairākos veidos. Pirmkārt, eksistē pievienotā diskrimi-

³ Repečkaitė, D. (2014) Moterys, valdžia ir istorinis nesusiipratimas. <http://www.pazinkeuropa.lt/euroblogas/savaites-temos/karjera-es-1292/moterys-valdzia-ir-istorinis-nesusiipratimas-1299>

nācija, kad, piemēram, migrante sievietē tiek diskriminēta darba vietā sava dzimuma dēļ vai tai ir grūtības saņemt atbilstošu veselības aprūpi savas tautības dēļ⁴.

Saskaņā ar avotu, jēdziens saliktā diskriminācija tiek piemērots, kad top skaidrs, vai savstarpēji iedarbojas daži vai vairāki paskaidrojumi vai iemesli. Visbiežāk šie paskaidrojumi ir neatdalāmi viens no otra. Iespējams atrast daudzas iemeslu savstarpējās iedarbības, tādas kā dzimums un vecums vai reliģija, vai reliģija, dzimums un tautība (PTA, 2013).

Piemēram, jauna sievietē var sadurties ar diskriminējošu savu darba devēju rīcību, jo tie var uzskatīt, ka viņai var iestāties grūtniecība un bērna dēļ jebkurā brīdī tiks pārtraukts darbs. Tātad, viņa tiek diskriminēta ne tikai sava vecuma dēļ – tā nav problēma, kas ietekmē visus jaunus cilvēkus. Tāpat viņa netiek diskriminēta vien sava dzimuma dēļ - tā nav problēma, kas ietekmē visas sievietes. Viņa tiek diskriminēta tieši tādēļ, ka ir gados jauna un sievietē. Šis piemērs norāda uz vecuma un dzimuma mijiedarbību, taču eksistē arī citas iemeslu sakarības, tādas kā reliģijas, dzimuma un tautības mijiedarbība (PTA, 2013).

Saskaņā ar PTA atskaitē apspriestā pētījumā, kas veikts 2007. gadā, datiem, piedāvātas intervijas ar ieinteresētām pusēm un tiesību ekspertiem, kā arī literatūras apskats no 10 ES valstu locekļiem un 3 ES nepiederošas valstis (Austrālija, Kanāda un ASV) atklāj, ka jāpievērš vairāk uzmanības un jārada konkrētāki tiesiskie pamati daudzpakāpju diskriminācijas koncepcijas definēšanai (PTA, 2013).

Šim nolūkam 2009 gadā Eiropas

Komisija norīkoja Eiropas dzimumu vienlīdzības tiesību ekspertu savienību (angļu val. European Network of Legal Experts in the Field of Gender Equality) sagatavot papildu atskaiti, kura ietvertu datus uzreiz, nevis no 10, bet 30 valstīm, kā arī, lai aprakstītu tieši tiesiskās problēmas, kas saistītas ar daudzpakāpju diskrimināciju un dzimumu vienlīdzību.

Veicot tiesību aktu analīzi un apskati, kļuva skaidrs, ka ES tiesību aktos daudzpakāpju diskriminācijas definējums netiek lietots. Tāpat tika pamanīts, ka tikai dažas ar to saistītas lietas tika izskatītas Eiropas Savienības tiesā un nacionālajās tiesās. Atskaitē ieteikts veikt vairāk dažādus pētījumus, kuros būtu ņemtas palīgā sociālās zinātnes un tiesiskās vai citādākas metodes, pateicoties kurām būtu izvērtēti šķēršļi atzīt daudzslāņu diskriminācijas gadījumus, kā arī būtu izvērtēta tādas atzīšanas praktiskā ietekme. Tajā pašā laikā tika pamanīts, ka strauji jāmaina ES tiesiskā bāze, kas saistīta ar tiem elementiem, kas ir traucēkļi tiesnešiem un vienlīdzības aizstāvjiem, risinot daudzpakāpju diskriminācijas lietas.

PTA atskaitē tiek apgalvots, ka projektā, kas saistīts ar dzimumu vienlīdzību, tika mēģināts „uztaustīt” salikto diskrimināciju, kas tiek pamatota ar dzimumu un rasi (divi faktori). Atskaitē tiek minēts, ka teorētiski, daudzpakāpju faktori var būt pamanāmi, piemēram, iekārtošanas darbā jomā, taču, nereti prakse rāda, ka visbiežāk tādi faktori tiks analizēti atsevišķi. Visbeidzot šī projekta slēdzienos ieteicams, lai EU likumi un tiesiskā bāze būtu pakorigēta saskaņā ar jauniem dokumentiem, gatavojot projektus un pētījumus, kas analizē daudzpakāpju diskrimināciju kā diskriminācijas formu, kas vislabāk ietekmē itin sociāli aizskaramas personas un grupas.

⁴ European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) 2013. *Inequalities and multiple discrimination in access to and quality of healthcare, Luxembourg: Publications Office of the European Union.*

4.

KURAS SABIEDRĪBAS
GRUPAS IR VISVAIRĀK
AIZSKARAMAS?

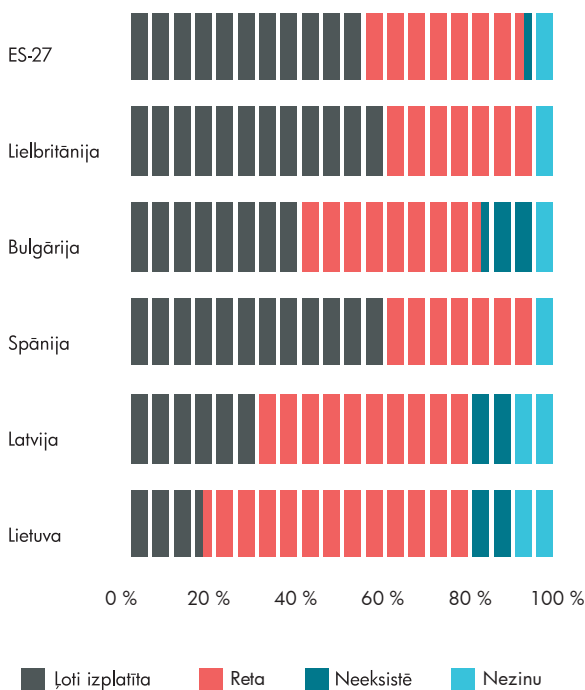
ES statistikas aģentūra „Eurostat” ik pēc četriem gadiem pēta, kā reģionā mainās sociālo grupu nevienlīdzības un diskriminācijas situācija. Eiropas iedzīvotājiem tiek jautāts, kuras, sociālās grupas, viņuprāt, ir visvairāk diskriminējamās, t.i., aizskaramās valstīs, kurās viņi dzīvo. Tāda pieeja atklāj sabiedrības vairākuma sociālo grupu aptveršanu, taču, ne obligāti pašu sociālo grupu patieso situāciju. Tomēr, kā jau minējām, sociālās grupas aizskaršanu nosaka pats sabiedrības vairākums, lūk, tādēļ ir būtiski pētīt tā viedokli kā būtiskāko faktoru, kas nosaka aizskaramo sabiedrības grupu veidošanos. Tātad, ko Eiropas iedzīvotāji domā par aizskaramajām grupām?

Lai arī, saskaņā ar 2012. gada datiem, salīdzinājumā ar 2008. gadu, Eiropas iedzīvotāji uzskata, ka iecietība Eiropā ir augusi un ekonomiskajai krīzei nav bijusi lielāka ietekme, lai tolerances līkne kristu lejup, problēmas tomēr ir. Ne mazums ietekmes uz tām var būt līdzekļiem, kurus plašākajā nozīmē reģionā īsteno politika.

Piemēram, pētījumu aģentūra „Eurofound”, kura informē Eiropas Savienības institūcijas par jaunākajiem eiropiešu darba un dzīves nosacījumiem, izskaidroja, ka ekonomiskās krīzes laikā, kā sekas veselības aizsardzības izdevumu apgrīšanai, izveidojās jaunas aizskaramā sabiedrības grupas – tie ir jauni bezdarbnieki vīrieši un jauni pāri, kuriem veselības pakalpojumi kļuvuši grūtāk pieejami. Veselības pakalpojumi kļuvuši grūtāk sasniedzami arī citām aizskaramajām sabiedrības grupām – attālākās vietās dzīvojošiem cilvēkiem, kuriem nav izglītības un iedzīvotājiem, kuru ienākumi ir mazi, tāpat cilvēkiem ar invaliditāti, pensijas vecuma cilvēkiem, migrantiem, cilvēkiem, kas slimo ar hroniskām slimībām, bezpajumtniekiem.

Saskaņā ar 2012. gada „Eiropa barometru”, Eiropā diskrimināciju visbiežāk piedzīvo pilsoņi, kas sevi pieskaita pie mazākuma ar invaliditāti, citādāku seksuālo orientāciju vai etnisko piederību. Jāsaka, ka pilsoņi, kas sevi pieskaita kādam mazākumam, diskriminācijas situāciju vērtē sliktāk, nekā vidējais eiropietis – ir būtiski tam pievērst uzmanību, jo mazākuma viedoklis bieži ir pamatots ar personīgo pieredzi.

1 ATTĒLS. JŪSUPRĀT, ETNISKĀS IZCELSMES DISKRIMINĀCIJA JŪSU VALSTĪ IR:

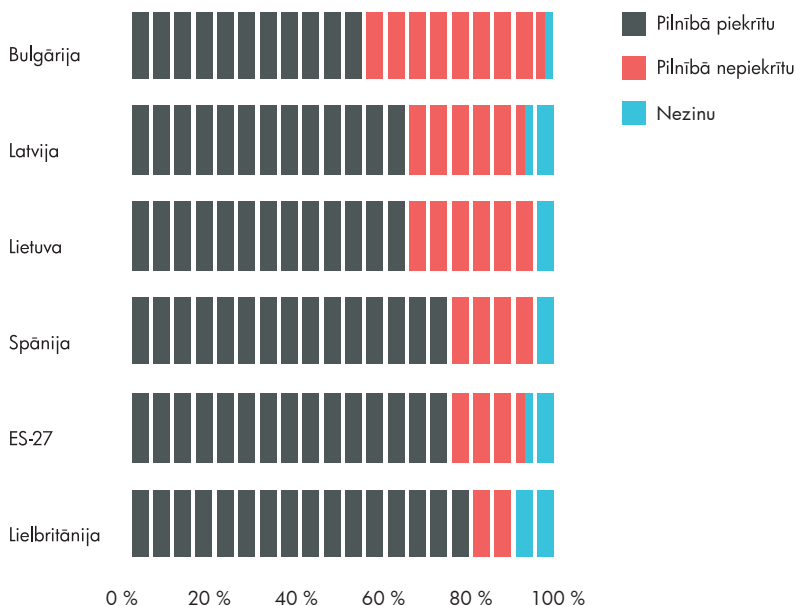

starp senajām ES dalībvalstīm un tām, kas par locekļēm tapušas pēc 2000 gada. Lūk, Lietuvā, Latvijā, Bulgārijā, kuras ES iestājās jau XXI gadsimtā (tādēļ attiecīgi tās šeit dēvējam par jaunajām ES dalībvalstīm), diskriminācija etniskās izcelsmes dēļ tiek uzskatīta par mazāku problēmu, nekā kopumā Eiropā. Kā viena no mazākajām problēmām tā tiek uzskatīta Lietuvā un Latvijā (17 procenti un atbilstoši 26 procenti pilsoņu uzskata, ka diskriminācija etniskās izcelsmes dēļ nav tas, ko piedzīvo mazākums; tajā pašā laikā ES-27 vidējais rādītājs – 56 procenti). Savukārt Spānijā un Lielbritānijā, kurās dzīvo itin daudz pilsoņu, kas nav vietējās izcelsmes (vairāk tikai Vācijā), diskrimināciju etniskās izcelsmes dēļ uzskata par gana lielu likstu. Vai tas, ka lietuvieši un latvieši uzskata, ka diskriminācija etniskās

Raugoties uz eiropiešu kopējiem vērtējumiem, tendence ir tāda, ka par diskriminācijas formu, kas tiek piedzīvota visbiežāk, tiek uzskatīta diskriminācija etniskās izcelsmes dēļ – tā uzskata 56 procenti eiropiešu, invaliditātes dēļ (46 procenti iedzīvotāju), seksuālās orientācijas dēļ (46 procenti), dzimuma identitātes dēļ (transdzimuma un transeksualitātes – 45 procenti), reliģisko uzskatu dēļ (39 procenti), dēļ dzimuma (31 procenti). Tiek uzskatīts, ka darba tirgū ar lielāku diskrimināciju saduras personas, sasniegušas 55 gadu vecumu un vecākas. Atsevišķās dalībvalstīs situācija tomēr nedaudz atšķiras. Īpaši acīmredzama ir atšķirība

izcelsmes dēļ nav problēma, nozīmē, ka diskriminācijas nav? Ne obligāti. Tā kā analizēts sabiedrības vispārīgā saprātne par diskrimināciju, rezultātu iespējams uzskatīt arī par tādu, kas rāda sabiedrības noslieci ignorēt problēmas, kas rodas etniskās izcelsmes diskriminācijas dēļ. Tāpat, tādu rezultātu var noteikt arī tas, ka šīs sabiedrības nav itin daudzkulturālas – lielāko kultūras dažādību veido tradicionālās un pietiekami labi asimilējušās mazākuma grupas – poļi, krievi, baltkrievi, savukārt mūsdienu migrācijas tendences, kas raksturīgas ekonomiski spēcīgākām valstīm, jaunos valsts locekļus vēl nav sasniegušas.

2 ATTĒLS. VAI PIEKRĪTAT APGALVOJUMAM, KA ROMI IR GRUPA, KURU IETEKMĒ DISKRIMINĀCIJAS RISKS?

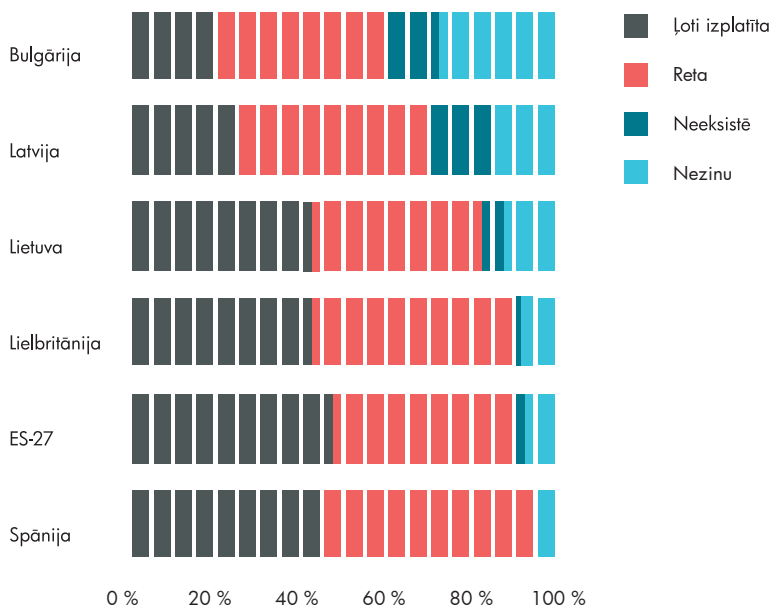

40

„Eiro barometra” pētījumā tika analizēta viena no visvairāk aizskaramajām sociālajām grupām – romi. 3 no 4 eiropiešiem uzskata, ka romi piedzīvo lielu diskriminācijas risku. Tomēr paradoksāli ir tas, ka Rumānijā un Bulgārijā – valstīs, kurās romu populācija ir pati lielākā – domājot, ka romi piedzīvo diskrimināciju, ir mazāk, nekā vidēji Eiropā. Lietuvā un Latvijā romu diskriminācijas vērtējums tāpat ir mazāks. No otras puses, Lietuvas etnisko pētījumu centra pasūtītie aptaujas dati rāda, ka romu klātesamība visvairāk ir nevēlama Lietuvas iedzīvotājiem. Tomēr, aptaujāti saskaņā ar „Eiro

barometru”, vai sabiedrība varētu gūt labumu no labākas romu integrācijas, visi šeit minēto valstu respondenti biežāk – daudz biežāk, nekā vidējais eiropētis – atbildēja pozitīvi. Tātad, romu situācija rāda, ka iedzīvotāji valstīs apzinās to stāvokli kā sarežģītu, tādēļ ir ar noslieci atbalstīt integrācijas politiku, atbalstīt konstruktīvu problēmu risinājumu. Atceroties atbildīgas plašsaziņas lomu, pietiktu vien tam izveidot atbilstošus nosacījumus – piemērotu informācijas lauku aktuālu jautājumu, kas apmierinātu sabiedrības interesi, izcelšanai un izanalizēšanai.

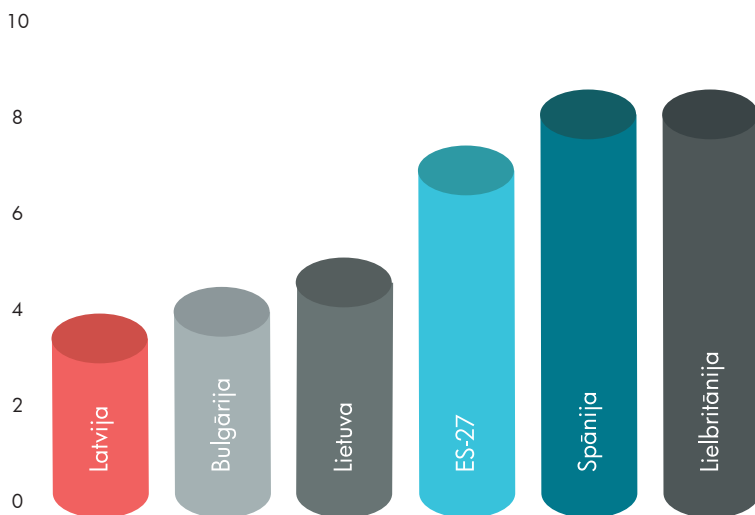
3 ATTĒLS. JŪSUPRĀT, DISKRIMINĀCIJA SEKSUĀLĀS ORIENTĀCIJAS DĒĻ JŪSU VALSTĪ IR:

Līdzīga tendence ir arī runājot par diskrimināciju dzimuma dēļ – jaunajās ES valstīs tā tiek izprasta kā mazāka problēma, nekā Lielbritānijā, Spānijā un vidēji visās ES valstīs. Bulgārijā un Latvijā gana liela sabiedrības daļa uzskata, ka tāda diskriminācija viņu valstīs vispār neeksistē (attiecīgi 21 un 20 procenti respondentu).

4 ATTĒLS. SKALĀ NO 1 LĪDZ 10, KUR 1 NOZĪMĒ – PILNĪBĀ NEKOMFORTABLI, SAVUKĀRT 10 – PILNĪBĀ KOMFORTABLI, NOVĒRTĒJIET, KĀ JŪS JUSTOS, JA AUGSTĀKO VALSTS POLITISKO POSTENI IEŅĒMTU PERSONA AR CITĀDĀKU DZIMUMA ORIENTĀCIJU

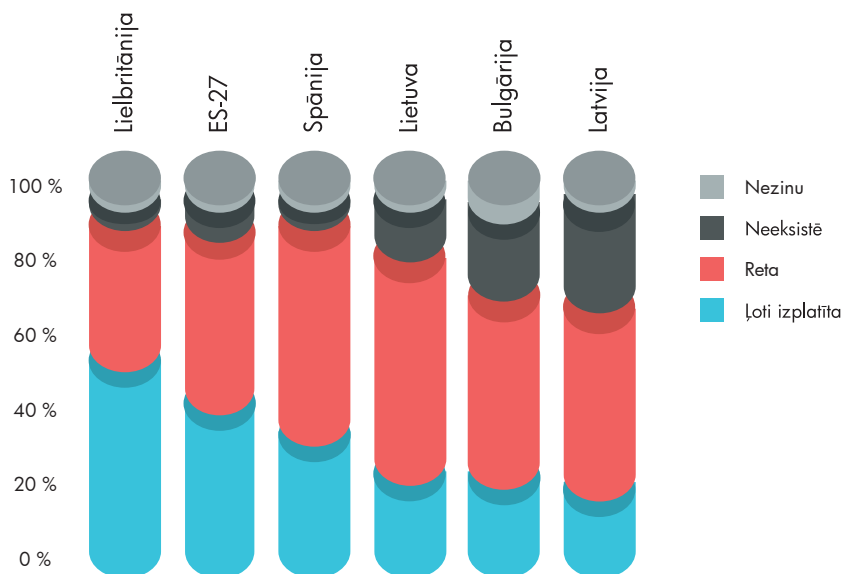
42

Par gana aizskaramu Eiropā tiek uzskatīta arī seksuālās orientācijas dēļ diskriminējamā sociālā grupa (geji, lesbietes, biseksuāļi). Jaunās ES dalībvalstis izceļas no kopējā Eiropas konteksta ar to, ka tajās salīdzinoši liela daļa iedzīvotāju par diskrimināciju, kas balstīta uz seksuālās orientācijas pamata, neko nezina. Turklāt, tajās iedzīvotāji biežāk, nekā vidējais eiropietis, pauž, ka nedz tiem, nedz viņu draugiem nav citas seksuālās orientācijas. Līdzīga situācija ir arī runājot par diskrimināciju, kas balstīta uz dzimuma identitātes

pamata (transeksuālām un transdzimumu personām): par to jaunajās ES valstīs zina neliela daļa iedzīvotāju. Par šādu diskrimināciju nav dzirdējuši 35 procenti Bulgārijas iedzīvotāju, 21 procenti Latvijas un 17 procenti Lietuvas iedzīvotāju (kopējais Eiropas vidējais rādītājs – 13 procenti). Tāpat šajās valstīs biežāk, nekā kopumā Eiropā, tiek apgalvots, ka diskriminācija dzimuma identitātes dēļ ir gana reta – tomēr, tieši tikpat reti vai nekad respondenti nav sadūrušies ar šādām personām.

5 ATTĒLS. JŪSUPRĀT, DISKRIMINĀCIJA RELIGISKĀS PIEDERĪBAS DĒĻ JŪSU VALSTĪ IR:

Jaunās ES dalībvalstīs (Bulgārija, Latvija, Lietuva) daudz biežāk, nekā vidējais eiropietis, par praktiski neeksistējošu uzskata diskrimināciju dēļ piederības reliģiskajam mazākumam. Tāpat gana neliela Bulgārijas, Latvijas un Lietuvas sabiedrību daļa tādu diskrimināciju uzskata par izplatītu savās valstīs. Tomēr, kad runa ir par jautājumu, vai personu, kas pieder pie reliģiskā mazākuma, varētu ievēlēt politiski augstākajā postenī, jauno ES valstu iedzīvotāji izsakās ar daudz mazāku entuziasmu, nekā sabiedrības, kuras uzskata, ka diskriminācija dēļ piederības reliģiskajam mazāku-

am viņu valstīs ir izplatīta. Skalā no 1 līdz 10, kur 1 nozīmē „jūtos pilnībā nekomfortabli”, savukārt 10 – „jūtos pilnībā komfortabli”, Lietuvas (6,3), Latvijas (5,2) un Bulgārijas (5,9) rezultāts nepārsniedz ES vidējo rādītāju (6,7). Tajā pašā laikā Lielbritānijā un Spānijā tas ir attiecīgi 7,7 un 7,6. Citā pētījumā aptaujātie Lietuvas žurnālisti salīdzināja etniskuma un reliģijas nozīmīgumu jaunu plūsmā. Noskaidrojās, ka Lietuvas žurnālisti etniskuma tēmas sabiedrībā uzskata par daudz svarīgākām, nekā reliģijas dažādības tēmas⁵.

Nezināšana, kā diskriminācijas gadījumā aizsargāties, sociālās grupas padara vēl aizskaramākas, savukārt sabiedrība, kas neizprot cilvēka tiesības un neatpazīst diskrimināciju – vēl vieglāk padodas naida un neiecietības valodai.

44

Tāpat šis „Eiro barometra” pētījums atklāja, ka 4 no 10 eiropiešiem diskriminācijas gadījumā atpazītu to kā tādu – zinātu savas tiesības un tādēļ spētu tās aizstāvēt. Ne visi lielāka daļa to, kuri apzinās savas tiesības ir arī mazākuma starpā. Savukārt mazākumu, kuros ir personas ar invaliditāti, tiesību izpratne ir vēl sliktāka par vidējā eiropieša sapratni. Nezināšana, kā diskriminācijas gadījumā aizsargāties, sociālās grupas padara vēl aizskaramākas, savukārt sabiedrība, kas neizprot cilvēka tiesības un neatpazīst diskrimināciju – vēl vieglāk padodas naida un neiecietības valodai. Tāpat ar pētījuma palīdzību tika atklāts, ka diskriminācijas pieredze ne obligāti nosaka, ka atrodoties diskriminēto starpā, iedzīvotāji par savām tiesībām zinātu vairāk.

Nezināšana, informācijas trūkums kā sociālais konteksts ir ļoti labvēlīgs, lai izplatītos naida un neiecietības valoda – vienmēr taču vairāk bīstamies un vairāmiem no tā, ko nezinām.

Bulgārijā un Latvijā retāk, nekā Eiropā, tiek uzskatīts, ka diskriminācija dzimuma orientācijas dēļ ir izplatīta, tomēr respondenti šajās valstīs vairāk, nekā vidējais eiropietis, justos nejauki, ja augstā politikas postenī tiktu ievēlēta sabiedrības mazākumam raksturīgas seksuālās orientācijas persona. Situācija dēļ transdzimumu personām ir vēl sliktāka – lai arī Eirovīzijas dziesmu konkursā uzvarēja transdzimuma persona, ja tāda kļūtu par politiķi, kas ieņemtu augstu posteni, visnepatīkamāk visā Eiropā tādēļ justos latvieši (2,8), nedaudz atpauktu bulgāri (3,4) un lietuvieši (3,7).

Tādi rezultāti rāda pilsoņu daļas no jaunajām ES dalībvalstīm atbilstošu nejutīgumu diskriminācijai, kas balstīta uz seksuālās orientācijas un dzimuma identitātes pamata. Pētnieki ir pamanījuši, ka daudz jutīgāki pret šīm sociālajām grupām ir izglītoti pilsoņi, kuri pārstāv kreisos uzskatus, ir jaunāki par 55 gadiem, biežāk sievietes, nekā vīrieši un paši ir pie šīm mazākuma grupām pieredzoši iedzīvotāji.

5.

NAIDA VALODA.
KĀ TO ATPAZĪT?

Sabiedrība, sakoncentrējusies uz naidu, tērē spēkus, kurus varētu veltīt sevis pašas progresam – izglītībai, zinātnei, mākslai, kultūrai, tehnoloģiju progresam, kvalitatīvai žurnālistikai, politiskām diskusijām un citām nozīmīgām lietām.

Antitolerance un naida vienmēr ir bijuši raksturīgi cilvēku sabiedrībām. Ja valstī netiek veikta antitolerance un naida monitorings un netiek pielietoti līdzekļi šo sabiedrības noskaņojumu valdīšanai, naida var izplatīties un kļūt destruktīvs ne tikai mazākumam, bet arī visai sabiedrībai. Sabiedrība, sakoncentrējusies uz naidu, tērē spēkus, kurus varētu veltīt sevis pašas progresam – izglītībai, zinātnei, mākslai, kultūrai, tehnoloģiju progresam, kvalitatīvai žurnālistikai, politiskām diskusijām un citām nozīmīgām lietām.

46

Naida valoda ir ne tikai „valoda”, t.i., tas, kas tiek teikts. Naidu un neiecietību veicinošu valodu var atrast tekstos, fotogrāfijās, video ierakstos, mūzikā, pat attiecīgos mākslas darbos. Dažādu izpausmju saskaņošana vienā paziņojumā var padarīt spēcīgāku naida valodas iedarbību. Nav universāla naida valodas definējuma, taču, tiek saskaņots, ka naida valodas ārkārtīgums ir tas, ka tā vienmēr ir saistīta ar fundamentālu cilvēktiesību pārkāpumu.

Eiropas Padome naida valodu piedāvā definēt kā jebkuru izpausmi, ar kuru tiek izplatīts, kursēts, veicināts vai attaisnots rasisms, ksenofobija, antisemitisms un cits no antitolerance izrietošs naid⁶. Piemēram, no antitolerance kā agresīva nacionālisma un etnocentrisma naidīguma mazākumam un tā diskriminācijai, migrantiem vai imigrantu izcelsmes iedzīvotājiem.

Šis definējums ir ievērojami plašāks, nekā naida valodas tiesiskais jēdziens, kuru izsmeltošāk apspriedsim nedaudz vēlāk. Lielākā daļa valodas, kas veicina naidu un neiecietību, netiek ierobežota ar tiesību aktiem. Piemēram, tādi slideni vispārinājumi kā „krievi ir sliņķi”, „musulmaņi ir varmākas”, „indieši ir netīri” atbilst naidu veicinošas valodas jēdzienam, bet tiek uzskatīti par sadzīves līmeņa antitoleranci, kuru nav vērts izsekot ņemot palīgā valsts varmācības aparātu. Tiek uzskatīts, ka sadzīves rakstura, t.i., „miksto”, rasismu pēc kāda laika ir iespējams pieveikt, ņemot palīgā izglītības līdzekļus. Tomēr ir būtiski, lai sadzīves līmeņa neiecietība un naid būtu nepieņemami publiskajā vidē.

Par pamatu naida valodai veidojas stereotipi un iepriekšējās nostājas. **Stereotips** ir izplatīta pārliecība par attiecīgu sociālo grupu. Tas var būt pozitīvs, negatīvs, neitrāls. Stereotips vispārina sociālās grupas rīcību, tās īpašības, taču, kā vispārinājums ne obligāti ir piemērojams katram sociālās grupas individam. Par stereotipiem tiek uzskatīti tādi teicieni kā: „vīrieši ir fiziski spēcīgāki par sievietēm”, „gari cilvēki labāk spēlē basketbolu” u.tml. Stereotipi kļūst par problemātiskiem tad, kad netiek vairs uzskatīti par ierobežotu vērtību vispārinājumiem, bet tiek saprasti kā pārbaudīti fakti, kas piemērojami ikvienam grupas individam. Tā kā plašsaziņa vēl aizvien uzskata sabie-

⁶ Šajā nodaļā balstās uz Eiropas Padomes iniciatīvas „No Hate Speech Movement” sagatavotu metodiku Keen, E., Georgescu, M. Bookmarks. A Manual For Combatinh Hate Speech. Council of Europe, 2014.

drību, neņemot vērā tai pausto kritiku, par uzticamu informācijas avotu (ja arī neuzskata, tas tāpat ir galvenais informācijas avots, kas vieno sabiedrību, kā arī komunikācijas platforma), stereotipu un iepriekšēju nostāju izplatīšana tajā var būt tin iedarbīga.

Stereotipi, kas tiek pamatoti ar iepriekšēju nostāju (*angļu val. prejudice*), tiek pausti autoritatīvā formā, taču ir īpaši mazas vai pilnībā neeksistējošas vērtības. Iepriekšējai nostājai, kas pamatota ar stereotipiem, ir skaidrs vērtēšanas, konstatēšanas, teju diagnosticēšanas raksturs, var sacīt, ka ar to pat tiek veikts noteikts sociālā lēmuma akts. Tomēr, tā kā tas ir pamatots ar iepriekšēju nostāju, tam ir maz kopīgā ar īstenību. Piemēram, tāds apgalvojums par meitenēm: „meitenes ne visai labi risina matemātikas uzdevumus”. Tas skan kā apstiprinājusies tendence, objektīvs fakts novērojuma slēdziens par meiteņu prasmēm un potenciālu. Ar tāda veida iepriekšējām nostājām pamatoti stereotipi ne tikai skan kā tautas ticējumi, bet tos arī atbalsta institūcijas; uz tiem bastoties tiek pieņemti tālāki lēmumi par meiteņu profesionālo un izglītojošo orientēšanu. Bet rezultāts – sieviešu trūkums zinātnē un tehniskajās jomās.

Ar iepriekšējo nostāju pamatoti stereotipi var skanēt pozitīvi, taču jāpievērš uzmanība, ka tādi apgalvojumi vienlaikus ir arī ar negatīvu nozīmi. Piemēram, tāds virsraksts: „Kādēļ ebreju bērni ir tik apdāvināti un saprātīgi”. Ar to tiek demonstrēta iepriekšēja nostāja attiecībā pret ebreju bērniem, bet, tajā pašā laikā arī attiecībā ne pret ebreju bērniem – tiek pieņemts, ka citi bērni nav tik apdāvināti un saprātīgi kā ebreju bērni.

Žurnālistam, kurš vēlas atklāt īstenību, būtu jāatmet vadīšanās pēc stereotipiem un iepriekšējām nostājām, tāpat būtu jāvairās no to izplatīšanas. Tas, starp citu, var ielikt pamatus profesionalitātei un radošumam – kad rodas šaubas par pašsaprotamo, pasaule atklājas daudz dažādāka un bagātāka vieta, nekā būtu varējuši to saprast, ja vadītos pēc stereotipiem.

Kad rodas šaubas par pašsaprotamo, pasaule atklājas daudz dažādāka un bagātāka vieta, nekā būtu varējuši to saprast, ja vadītos pēc stereotipiem.

Visa valoda, kas veicina naidu un neiecietību, ir nepieņemama. Nostiprinājusies negatīvi stereotipi un iepriekšējas nostājas var vest pie biežākiem „mīkstā” rasisma izpausmes gadījumiem, tie var noteikt spaidu, kas pamatoti ar rasismu, pieņemšanu sabiedrībā un rezultātā arī aktīvas vardarbības veicināšanu un pašu vardarbību. Rasistiskas vardarbības izplatība ir saistīta ar vispārējām sabiedrības nostājām par to. Jo vairāk sabiedrībā ir izplatīta šāda vardarbība, jo pieņemamāka sabiedrībai ir naida valoda, kā arī sīkstī stereotipi, kas to pamato.

Naida valoda gandrīz vienmēr ir rasistisku un diskriminējošu nostāju rezultāts. **Diskriminācija** – tas ir pretstats vienlīdzībai, kuru garantē cilvēktiesību likumi. Kamēr personu iespējas izmantot tiesības tiek ierobežotas negatīvo nostāju dēļ, raugoties no tās grupas viedokļa, kurai – kā tiek saprasts – viņš vai viņa pieder, situācija uzskatāma par diskriminējošu. Diskriminācija var būt tieši saistīta ar rasismu, taču ne obligāti.

Kad stereotips vai negatīva nostāja tiek pamatota ar sapratni par kāda cilvēka ādas krāsu vai etnisko izcelsmi, neraugoties uz to, vai nostāja ir negatīva vai pozitīva, tā uzskatāma par rasistisku.

Rasisms ir ideoloģija, kas racionalizē diskrimināciju un spaidus, argumentējot tos ar iedomātām bioloģiskām īpašībām, kuras it kā ir raksturīgas tikai attiecīgas etniskās vai rasiskās izcelsmes cilvēkiem. Populārā cilvēku dalīšana rasēs tikai no sākumā šķiet nekomplīcēta. Ģenētikas zinātnē ne viss ir tik acīmredzams⁷. Ir pieņemts, ka kopumā starp cilvēkiem nav genotipisko vaiBSTU, kas būtu raksturīgi tikai vienai rasei un pilnībā nebūtu raksturīgi citai. Tādēļ vienas rases pārākums pār kādu citu ir mitoloģija, nevis zinātnes patiesība.

Ksenofobija un rasisms no vienas puses ir parādības, kas pārklājas, tomēr ir atšķirīgas. Rasisms parasti uzsver ārējās izskata un bioloģiskās atšķirības, savukārt ksenofobija ir norūpējusies par „svešo” rīcību, to kultūru. Ar ksenofobijas terminu tiek raksturots naidis un bailes no nepazīstamajiem – ne vietējiem. Nepazīstamie reizēm var būt tās pašas rases vai tās pašas ticības cilvēki, taču sabiedrības daudzums tās uzskata par draudu nostāvējušam kultūras kodam – kopienai, sabiedrībai vai nacionālai identitātei. Ksenofoba rīcība ir pamatojama ar attiecīgas sabiedrības sīkstu etnisku, reliģisku, kultūras vai nacionālistisku iepriekšēju nostāju un stereotipiem.

Ksenofoba rīcība ir itin izplatīta runājot par imigrācijas tēmām, pēdējā laikā – diskutējot par Sīrijas bēgļiem Eiropā, izmantojot tādu leksiku kā „cittautiešu vai cittautiešu invāzija”, „uzplūds” u.tml. Runājot par Sīrijas kara bēgļu situāciju, sociologs Hans Roslings

(Hans Rosling) lieliski atklāj, ka tikai neliela daļa – ceturtdaļa miljona no 12 miljoniem bēgļu ir ieradusies Eiropā, bet diskutējamais plāns ieviest bēgļu kvotas ir paredzēts tikai 20 tūkstošiem cilvēku. Bulgārijā, vienā no jaunākajām ES valstīm, šķērsojot Turcijas robežu, nonāk gana daudz bēgļu, tādēļ valstij tiek uzdevums, ne tikai pieglaut kara bēgļus, bet arī saglabāt mieru visai nabadzīgā sabiedrībā. Plašsaziņas projekts, kuru žurnālisti sagatavojuši kopā ar sociologiem un pētniekiem – „Sīrijas bēgļi” (<http://syrianrefugees.eu/>), ir profesionālu žurnālistu ievēribas cienīgs un viens no konstruktīvās žurnālistikas paraugiem.

Tāpat, noskaidrojām naida un neiecietības valodas ziņojumu galvenās struktūras daļas: stereotips, iepriekšēja nostāja, diskriminācija – rasisms vai ksenofobija; pētot sieviešu diskrimināciju, galvenā naida ziņojumu struktūras daļa ir seksisms, vecāku cilvēku diskriminācija – eidžisms utt. Ir būtiski vēlreiz uzsvērt, ka naida valoda nav vien tā, kura aicina fiziski izrēķināties ar kādu no sociālajām grupām – tā ir tikai galēja šīs valodas forma. Sociolingvisti uzskaitītu daudz smalkākas formas – naida valoda var būt izpausta arī Ēzopa valodā, citiem vārdiem sakot, būt implicēta un ne uzreiz atpazīstama.

Piemēram, var tikt izmantotas manipulējošas informācijas izplatīšanas stratēģijas – selektīvi sniedzot statistikas datus. Piemēram, dati par imigrantu noziedzību netiek ilustrēti ar datiem par imigrāciju, darba tirgus un integrācijas rādītājiem. Skaitļus var izmantot ļoti manipulējoši, taču, tie varbūt arī ļoti informatīvi, kā arī atklāt plašāku kontekstu.

Nepietiekami refleksīvu redakciju, t.i., tādu, kas savu darbu neapdomā pietiekoši kritiski, žurnālisti var paši izplatīt ne-

⁷ Vairāk par rašu jēdzienu ģenētikas zinātnē un bioloģijā: <http://www.stats.ox.ac.uk/~harding/files/publications/PopulationGeneticsofHumans.pdf>

ieciētību, to pat nepamanot. Piemēram, dažās Eiropas valstīs veiktā plašsaziņas satura tendenču pētījuma⁸ rezultāti atklāja, ka, stāstot par imigrāciju, žurnālisti uzsver etnisko, tādu kā albāņu, rumāņu (Itālijā), austrumeiropiešu (Lielbritānijā) izcelsmi, taču stāsti par imigrantiem musulmaņiem tiek „pamatoti” citādāk. Imigrācijas tēma kļūst par blakus lietu, par galveno kļūst musulmanisms un Islāms. Tādos plašsaziņas etniskas izcelsmes stāstos gandrīz pilnībā vairs netiek ņemts vērā – Maroka, Tunisija, Pakistāna vai Irāna – visi imigranti tiek definēti kā „musulmaņi”. Tas palīdz konstruēt Islāmu kā sociālās briesmas Eiropā, pievienojas rasisma un antitolerances izplatīšanai.

Līdzīga plašsaziņas nereflektivitāte raksturīga tai lietojot neatbilstošu leksiku un citus naratīva līdzekļus.

Lietuvā, neapņēmot rasistiskās vārda lietošanas nozīmes, valodnieki, žurnālisti, pat sabiedriskais translētājs un citi sabiedriskās vides dalībnieki aizvien lieto vārdu „nēģeris”⁹.

Cita, publiskā vidē neizmantojamā leksika un naratīva līdzekļi, cenšoties izvairīties no stereotipizēšanas un necilvēcības: čigāns (negatīvās ietekmes un sarunvalodas rakstura dēļ tiek ieteikts mainīt „romi”), nēģeris, melnais, melnis, čurka, pidars, gailis utt. Aizskarošs var

būt arī sabiedriski lietojamais „vecis/vecene” – ne visi cilvēki vēlas, lai viņi būtu kategorizējami saskaņā ar vecumu. Vēl jo vairāk, tieši aizskārumi televīzijā ir animācijas filmu skaņu celiņi, kas uzsver un pasmejas par novecojoša cilvēka lēnumu, neveiklību.

Tāpat būtiski ir pievērst uzmanību izmantojamo terminu kontekstam, attīstībai. Piemēram, atgriežoties pie termina „čigāns”, kuru nav ieteicams izmantot, jāvērs uzmanība, ka „čigāns” no antikajiem laikiem iezīmē zemāko neaizskāramo kastu un izraisa negatīvas asociācijas, kas nostāda varas pozīcijā attiecībā pret grupas vērtēšanu un tā tādēļ ir „citādāka”, „savādāka”. Tādu parādību vēl var saistīt ar vēsturisko šī vārda attīstību. Termina „čigāns” izcelsme meklējama Grieķijā, no kristīgās sekas „atsinganos” (neaizskāramie, neaiztiekamie) nosaukuma (pēc kāda laika tā sāk dēvēt romu tautības personas, kas ieradušās Bizantijas impērijā). Citās valodās (*angļu* „gypsies”, *spāņu* „gitano”) termins saistīts ar Eiropā izplatītu čigānu Ēģiptes izcelsmes leģendu. Tajā romi arī iezīmēti kā zemāka līmeņa pārstāvji. Romu kultūras pētniece Lietuvā, antropoloģe Aušra Šimonukšytė (*Aušra Šimoniukštytė*) atzīmē, ka šo terminu izmantošana ir sarežģīts un kompleks jautājums, taču, lai izvairītos no grupas stigmatizēšanas, ieteicams izmantot vārdu „roms”.

Tiecoties palielināt iespēju atpazīt naida valodu, nepieciešams izpētīt vairāk naida ziņojumu, to darot noderīga ir kritiskā domāšana un spēja sadzīt pēdas tam, kā ir sagatavota informācija, kā un kādos

⁸ Getting the facts right. Reporting ethnicity and religion. Manual for Journalists. <http://ethicaljournalisminitiative.org/assets/docs/107/024/7d0676b-793d318.pdf>

⁹ Trumpytė, R. (2014). Ar tikrai „viskas gerai su tuo n*gru”? <http://www.universitetojournalistas.kf.vu.lt/2014/12/ar-tikrai-viskas-gerai-su-tuo-negru/>

6.

ŽURNĀLISTI KĀ NAIDA
VALODAS MĒRĶIS. KAM
(NE)NODERĪGI IR KRITISKI
PLAŠSAZIŅAS PĀRSTĀVJI?

Atsevišķi plašsaziņas pētnieki skaidro, ka žurnālistu mērķis neitrāli, bez jebkāda morāla vērtējuma, pasniegt konfliktus, kas saistīti ar naida valodu, ir gana neizdevies nodoms¹⁰. Žurnālisti par savas profesijas stūrakmeni bieži uzskata objektivitātes mērķi, saskaņā ar kuru profesionālajā darbībā tiek pieprasīts apmierināt precizitātes, godīguma, atbilstoša balansa, taisnuma un neitralitātes kritērijus.

Taču, kad paziņojam par darbībām, ar kurām cenšas samīdīt demokrātiskās vērtības – piemēram, rasismu un ksenofobiju, būt noteiktā veidā subjektīviem un tajā pašā laikā par pilsoniskiem žurnālistiem, nav pat ieteicams. Šajā gadījumā būtu jāatmet morālās neitralitātes nostāja.

Tas izriet no liberālās demokrātijas politiskās teorijas un filozofijas. Ja piekrītam, ka cilvēks var rīkoties brīvi tik ilgi, kamēr nepārkāpj cita cilvēka tiesības (Džona Stjuarta Mila princips) un, ja piekrītam, ka cilvēks ir mērķis, nevis līdzeklis (Imanuela Kanta princips), tad, tāpat kā žurnālistiem, mums būtu jāciena ikviena cilvēka autonomija, tiesības un brīvība lemt savu dzīvi, ja vien tas nepārkāpj citu cilvēku tiesības un brīvību.

Ja žurnālisti izplata naida valodu, argumentējot vārda un pašizpaušmes brīvību, ļoti ticams, ka viņi paši ir kļuvuši par naida valodas mērķiem vai pat upuriem.

Tātad, kad plašsaziņā paziņojam par tādām liberālai demokrātijai pretrunā esošām parādībām, kā rasisms, ksenofobija, genocīds vai verdzība, - līdzvērtīga „abu konflikta pušu” atklāšana (t.i., vergtura un verga, rasista un cietušā utt.) ir grūti morāli iespējama. Taču, tai nebūtu jābūt par problēmu žurnālistam.

Lai arī žurnālistikas objektivitātes teorija mudina atturēties no morāla vērtējuma, pēc iespējas precīzāk nododot citējamo pušu argumentus un lietot pēc iespējas neitrālāku valodu, paziņojot par naidu, žurnālistiem vajadzētu būt diskrētākiem.

Redz, kad žurnālisti uz studiju ar vienādām tiesībām paaicina aktivistu, kas izsakās pret naida valodu un naida valodas izplatītāju, viņi drīzāk – sniedzot ēteru un lielu auditoriju – dara pakalpojumu naida valodas izplatībai, ne pretēji.

Naida valoda vienmēr prasa atbildi, taču, šī reakcija ne obligāti nozīmē vārda brīvības aizliegšanu. Ir daudz atbilstošu variantu. Ja žurnālisti izplata naida valodu, argumentējot vārda un pašizpaušmes brīvību, ļoti ticams, ka viņi paši ir kļuvuši par naida valodas mērķiem vai pat upuriem. Žurnālistiem, to īpašās starpnieka pozīcijas dēļ, uzbrūk dažādi avoti – ieskaitot arī personas un grupas, kas izplata naida valodu.

Kā nekļūt par naida valodas ieskaņotāju? Kampanjas par toleranci¹¹ aktivisti iesaka žurnālistiem izvērtēt šos aspektus:

¹⁰ Cohen-Almagor, R. (2008). The limits of objective reporting. *Journal of Language and Politics*, 7(1), 138–157.

1. Avota pienākumus, statusu, intereses

Žurnālisti bieži kļūst par politiķiem, kuriem nav šaubu un, kuri labi izprotot politiku vai par kopienas līderu upuriem. Prasmīgi mediju patērētāji uzskurina strīdus un nesaskaņu tādēļ, lai pozitīvā gaismā pasniegtu savus uzskatus, kurus veidojuši stereotipi un iepriekšējās nostājas. Šie cilvēki izmanto plašsaziņu, lai plaši izgaismotu viņu sensacionālos apgalvojumus un neņem vērā, cik destruktīvi tas var ietekmēt sabiedrību. Žurnālistiem un redaktoriem būtu jāsaprot, ka tādēļ vien, ka kāds pateicis šo to skandaložu, tas nav jaunumu vērts. Vispirms būtu jāizšķir konteksts, kurā kaut kas tiek teikts un jāizvērtē runājošā statuss, kā arī reputācija. Vārda brīvība ir ikviena tiesības, ieskaitot politiķus un sabiedrības darbiniekus, tostarp žurnālistu darbs ir garantēt, lai ikviens saņemtu iespēju izteikties un taptu sadzirdēts, taču, tas nenozīmē, ka kādām būtu jāpiešķir tiesības melot, izplatīt naidīgas, ļaunprātīgas tenkas vai veicināt pretestību un vardarbību kādas konkrētas sabiedrības grupas gadījumā. Kad tiek teikts tas, ko nevajadzētu teikt, žurnālistiem būtu jāgarantē, lai sabiedrībai tiktu sniegti precīzi fakti precīzi raksturotā kontekstā.

2. Valodas ietekmes mērogu, biežumu

Esot liela atšķirība starp dažu personu sarunu pie tējas tases un informācijas izplatīšanu ar masu plašsaziņas līdzekļiem. Pirmajā gadījumā naida valodas ietekme var būt gana lokāla, tomēr pil-

nībā citādāka situācija, kad kāda naida pilnie izteicieni tiek translēti publiski. Pirmajā gadījumā naida valodas ietekme var būt gana lokāla, taču pilnībā citādāka ir situācija, kad kāda naidpilnie izteicieni tiek translēti publiski. Tāpat žurnālistiem vajadzētu apdomāt avota naida komunikācijas biežumu: vai tas ir īss, pēkšņs naida uzplaisnījums vai tāda avota negatīvā valoda atklājas tendenciozi un ar skaidru nolūku? Tāpat ir būtiski atbildēt uz jautājumu, vai attiecīgs izteiciens ir tā vērts, lai to paziņotu jaunumu starpā. Nolemt var būt vieglāk, kad tiek ņemts vērā, vai tas ir vienreizējs incidents vai attiecīgs vairāk vai mazāk pastāvīgas rīcības modelis. Atkārtošanās norāda uz tīšu, apdomāta naidīguma kursīšanas stratēģijas eksistēšanu, kas pamatota ar etnisko, rasisko, reliģisko vai citādākas diskriminācijas formu.

3. Naida valodas mērķus

Žurnālistiem un redaktoriem būtu jābūt īpaši būtiskai iespējai pasniegt savai auditorijai piemērotu attiecīgu izteicienu kontekstu, lai būtu skaidri tieši tāda izteiciena iespējamie iemesli. Plašsaziņas mērķis nav tīšām publiski demaskēt vai pazemot tās personas, kuru viedoklis nesaskan ar sabiedrības viedokli. Ir nozīmīgi neaizmirst, ka uzmanīga, ētiska reportāža vai paziņojums vienmēr palīdz cilvēkiem pareizi saprast jebkāda izteiciena kontekstu. Galvenie jautājumi, kurus sev būtu jāuzdod žurnālistam: pēc kāda labuma tiecas runātājs un kā intereses tas pārstāv? Kas

¹¹ White, A. (2014). Turning the Page of Hate. <http://ethicaljournalismnetwork.org/en/contents/turning-the-page-of-hate-towards-an-african-campaign-for-tolerance-in-journalism>

ir attiecīgas izteikšanās upuri vai mērķi un, kādu ietekmi izteikšanās atstās uz viņiem kā indivīdiem, kā sociālu grupu?

4. Valodas saturu un formu

Ir daudz cilvēku, kuri iespējams vēlētos izplatīt aizskarošas, aizvainojošas idejas. Vai viņiem tas izdosies, ir atkarīgs no žurnālistiem, kuriem nākas nolemt, vai attiecīgs izteiciens rada vardarbības izpausmes, briesmas vai pat iespējams nosaka kriminālatbildību. Ņemot līdzdalību tādu izteicienu publicēšanā, žurnālists arī pats var krist tiesībsargu nežēlastībā. Žurnālistikas profesionālim vajadzētu divreiz padomāt pirms sākt translēt to, kas varētu abām pusēm radīt attiecīgas problēmas.

5. Ekonomisko, sociālo un politisko klimatu

Žurnālistikas ētikas savienība iesaka žurnālistiem pievērst uzmanību vispārējai atmosfērai sabiedrībā tajā laikā, kad noris kādas diskusijas. Vēlēšanu kampaņu karstumā, kad politiskās grupas met izaicinājumus viena otrai un cīnās par sabiedrības uzmanību, nereti rodas pamats uzkuodošu komentāru uzplūdum. Žurnālistiem atliek spriest, vai attiecīgi valodas akti ir patiesi, pamatoti ar faktiem, racionāli un piemēroti atbilstošajiem apstākļiem. Ieteicams tieši necītēt naida valodu, bet, ja ir nepieciešams, paziņot par to, piemēroti to pasniegt, tieši neatkārtojot aizskarošus terminus un jēdzienus.

Tāpat noderīga būtu informācija, kas to veido un, kā novērtēt tās paredzamo ietekmi. Nepieciešama arī sapratne par to, kāda ir naida valodas ziņojumu struktūra. Žurnālistiem arī būtu jāpatur prātā, ka īpaši internetā ir daudz cilvēku, kuri dalās ar saturu, kas veicina neiecietību un naidu, taču tie paši neatpazīst šo valodu kā naida valodu. Dažās sabiedrībās valoda, kas veicina neiecietību un naidu var būt kā attiecīga norma. Tomēr, žurnālistiem būtu jāvadās pēc augstākajiem ētikas standartiem un nevajadzētu pievienoties normatīvajai sapratnei.

Pieņemot lēmumus par to, ko paziņot un, ko nē, būtu jāizvērtē naida valodas iespējamās ietekmes. Kā atklāja iepriekšējās nodaļas, atsevišķos gadījumos ES valstu, īpaši jauno ES dalībvalstu – Lietuvas, Latvijas, Bulgārijas – pilsoņi nedaudz zina par diskrimināciju, ko piedzīvo aizskaramās sociālās grupas, ne vienmēr arī pašas sociālās grupas iespēj to atpazīt. Gana liela sabiedrības daļa grūti atpazīst diskrimināciju, neņemot vērā to, ka Eiropā pēdējās desmitgades laikā jaunami plašsaziņā par citas etniskās izcelsmes un reliģijas iedzīvotājiem ir

Tomēr sekas piedzīvo visi – aizskaramās sociālās grupas cenšas saglabāt lepnumu neiecietības vidē, bet sabiedrība mērcējas informācijas drupu, dezinformācijas stereotipu dūbrājā, nesaprazdama, ka nekvalitatīva informēšana, kas reizēm nosaka neiecietības vai pat naida rašanos, kaitē tās pašas progresam.

palikuši vairāk¹². Tomēr sekas piedzīvo visi – aizkaramās sociālās grupas cenšas saglabāt lepnumu neiecietības vidē, bet sabiedrība mērcējas informācijas drupu, dezinformācijas stereotipu dumbrajā, nesaprazdama, ka nekvalitatīva informēšana, kas reizēm nosaka neiecietības vai pat naida rašanos, kaitē tās pašas progresam. Lai arī plašsaziņa nav vienīgā, kas ir atbildīga par izveidojušos stāvokli, tai tāpat ir ietekme uz to. Sociologi mūsdienā plašsaziņu bieži kritizē par to, ka tā stigmatizē sabiedrības aizkaramās grupas, līmē tām etiķetes, kriminalizē un stereotipizē. Tiek uzskatīts, ka tas veicina lielāko sociālo grupu aizskaramību.

Kādēļ šai kritikai būtu jābūt aktuālai, raugoties no plašsaziņas viedokļa. Atbildes ir vairākas. Pirmkārt – jūs taču nevēlētos, lai žurnālistu gilde tiktu vainota par profesionalitātes trūkumu. Reizēm žurnālisti kritiku par profesionalitātes trūkumu saprot kā vārda brīvības ierobežošanu, traucēkli īstenības, tādās, kāda tā ir, atklāšanai. Taču, runājot par aizskaramo sociālo grupu attēlošanu, žurnālistiem tik tiešām vajadzētu apstāties un apziņīgi sev pajautāt, vai mediju pētnieku pārmetumiem nav nekāda pamata plašsaziņai. Aizskaramajām sabiedrības grupām nav nekādu iespēju (lai arī par tām reizēm domā, ka, piemēram, tās veido sazvērestību par to, ka „geji un žīdi valda pasauli”) līdzekļu, lai ierobežotu sabiedrības daudzuma vārda brīvību, vēl jo vairāk zinot, ka reizēm pašas nespēj aizstāvēt savas tiesības uz vārda brīvību. Savukārt plašsaziņai, kas ir spēcīga, jo pārvalda publisko informāciju, ir visas iespējas garantēt

aizskaramajām sabiedrības grupām iespējas izteikties un, tām nespējot formulēt un izteikt savas intereses (mēdz būt arī tā, bet ne vienmēr) – žurnālistiem ir pietiekoši zināšanu (vai vismaz ir potenciāls tādas zināšanas iegūt) vispusīgi atklāt sabiedrības daudzumam sarežģīto situāciju, kurā ir nonākušas aizskaramās grupas. Ir dati, ka, piemēram, Lietuvā nav reportieru, kuri specializētos par etniskuma un reliģijas tēmām¹³ – tas nozīmē, Lietuvas žurnālistiem obligāti – ja nākas līdzās citiem apskatīt etniskuma un reliģijas tēmas, nopietni jāizvērtē mediju pētnieku kritika.

Stigmatizēšana, kriminalizēšana, sociālo attiecību iekonservēšana – tas viss izraisa negatīvas sekas, taču, tiecoties atpazīt naida un neiecietības valodu, būtu vērts rūpīgāk paanalizēt, kāda ir to efektu nozīme. Kā parādīja iepriekšējā nodaļa par naida valodu un aizskaramajām sabiedrības grupām, naida valodas veidošanās procesam ir smalkas formas.

Tātad, viens no efektiem ir stigmatizēšana. Stigmatizēšana – tā ir iezīmēšana ar kaunu, kas, no iezīmēto viedokļa, negatīvi ietekmē sabiedrību. Parasti stigmatizēšana skar visu sociālo grupu un automātiski, kā arī neizbēgami, sabiedrības acīs „sasmērē” katru grupai piešķiramo individu. Tādejādi ikviens indivīds ir iezīmēts ar „kolektīvo kaunu” vai „kolektīvo vainu”, neņemot vērā, ko viņš ir izdarījis, vai nav izdarījis, kāds ir vai nav. Stigma veicina sabiedrības daudzumu pieprasīt no indivīdiem, kas pieskaitāmi grupai, uzņemties atbildību par visu grupu. Bieži stigmatizēšana pa-

¹³ Getting the facts right. Reporting ethnicity and religion. Manual for Journalists. <http://ethicaljournalisminitiative.org/assets/docs/107/024/7d0676b-793d318.pdf>

gadās, runājot par tādām sabiedrības grupām, kurās ir slimojošie ar iedzimtām vai infekcijas slimībām (AIDS, HIV, ir psihiskās veselības problēmas), taču, ir arī citu grupu stigmatizēšana. Piemēram, stigmatizējami var būt seksuālās vardarbības upuri, tāpat cilvēki sava sociālā stāvokļa dēļ var būt stigmatizējami (teju vai viens no precīzākajiem piemēriem, kas raksturo situāciju – Indijas dalīti, kas tiek dēvēti par „neizskaramajiem”; neņemot vērā, ka daļa no tiem ir ieguvuši izglītību, kļuvuši par slaveniem rakstniekiem vai māksliniekiem, sabiedrības daudzums tos neciena un nenovērtē to izcelsmes dēļ). Stigmai var būt arī otra puse – ja žurnālists tekstu liek rāmjos, piemēram, tādā leņķī – „nācās sastapties ar romu, kurš beidzis universitāti”, patiesībā tas neizaicina stigmatu, jo kā zinām „izņēmums tikai apstiprina noteikumus”. Kad izglītojušies romi kļūs par žurnālistiem, par plašsaziņas citējamajiem avotiem, kas varēs izteikties ekspertu jautājumos un viņiem to stigma netiks atgādināta (kā noteikumu izņēmums), būs iespējams uzskatīt, ka attiecīgas grupas stigmatizēšana sabiedrību neietekmē.

Cits plašsaziņas efekts – sociālās grupas kriminalizēšana. Kriminālistikas studijās pat tiek meklēta plašsaziņas ietekme attiecīgu sociālo grupu deviācijai vai delinkvencei¹⁴ (ar pēdējiem terminiem tiek raksturota noziedzīga pieaugušo novirze no sabiedrības normām un atbilstoši – nepilngadīgo novirzes). Kriminalizēšana, līdzīgi kā stigmatizēšana, iezīmē veselu sociālo grupu kā noziedzīgu, bet vēl arī iezīmēšanā

iesaistot leģitīmu valsts spaidu aparātu. Kriminalizēšanas efekts attiecīgām grupām ir smagāks par stigmatizēšanu. Ļoti būtiski ir arī tas, ka, nereflektējot ar savas komunikācijas pamata pieņēmumiem, plašsaziņas efekts ir nostāvējusies sociālo attiecību nostiprināšana un reprodukcija. Zinātnieki, kas pēta komunikāciju, pamana, ka bez visa tā, plašsaziņa veido attiecīgus rāmjos – izšķir atbilstošus īstenības aspektus, kas mūs ietver un tos akcentē tā, lai būtu vieglāk izprast kompleksas situācijas. Rāmjos tiek pasniegts parasts informācijas, parādības un tendences skaidrojums. Ja ilgu laiku tiek tirazēti tās pašas žurnālistikas rāmji, tie kļūst par vispārējām kultūras normām.

Loģiski, ka plašsaziņa palīdz saglabāt sociālo kārtību sabiedrībā, tomēr, ja šī kārtība ir balstīta uz aizskaramo sociālo grupu spaidiem, tad plašsaziņa top par vēl vienu šo spaidu avotu.

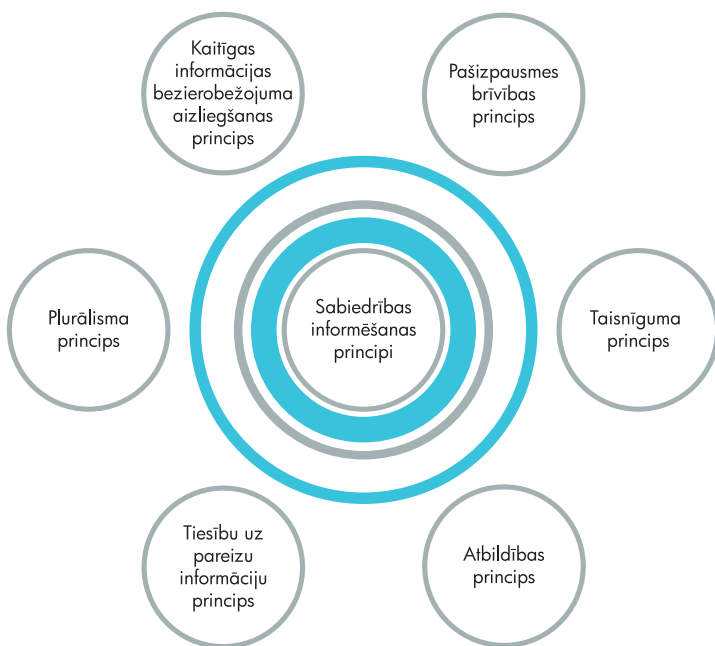
55

Mediju eksperti, kas analizē politikas un plašsaziņas savstarpējo iedarbību, tāpat ievērojuši, ka plašsaziņa var ietekmēt politikas darba kārtību – kā un kādi tiek pieņemti politiskie lēmumi, kas ietekmē aizskaramās sociālās grupas, kāda līmeņa un kvalitātes publiskās diskusijas tiek veicinātas. Saskaņā ar politikas socioloģijas viedokli, plašsaziņa arī ietekmē auditorijas darba kārtību, t.i., to, par ko domā plašsaziņas auditorija.

¹⁴ Maneri, M., Wal, J. The Criminalisation of Ethnic Groups. <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/29/61>

7 NAIDA VALODA, PAŠIZPAUSMES BRĪVĪBA, AIZSKARAMĀS SABIEDRĪBAS GRUPAS. TIESISKAIS ASPEKTS

56

Plašsaziņu tiesiski var vērtēt tās saturā un izplatības aspektā. **Tiesību akti, kas reglamentē plašsaziņas izplatību:** Audiovizuālās plašsaziņas pakalpojumu direktīva; Eiropas konvencija par televīziju bez robežām; 2010. gada 10. marta Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 2010/13/ES par to, lai koordinētu dažus dalībvalstu normatīvajos un administratīvajos aktos paredzētus noteikumus par audiovizuālo mediju pakalpojumu sniegšanu.

Tiesību akti, kas reglamentē plašsaziņas saturu: Eiropas Savienības pamattiesību harta (2000/c 364/01); Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 2000/31/EB par dažiem informācijas sabiedrības pakalpojumu tiesiskiem aspektiem, jo īpaši elektronisko tirdzniecību, iekšējā tirgū (Elektroniskās komercijas direktīva) 2000. g. 8. jūnijā; Konvencijas par elektroniskajiem noziegumiem papildu protokols, par rasistisko un ksenofobijas darbību, kas veiktas izmantojot kibernetiskās sistēmas kriminalizēšanu (Strasbourg, 28.1.2003).

Tomēr jāatzīmē, ka pašlaik starptautiskajā kopienā nav noteikta vienojoša plašsaziņas reglamentēšana. Tādēļ pašiniciatīvas ceļā, pēc augstākiem plašsaziņas standartiem tiecas plašsaziņas jomā strādājošas dažādas starptautiskās organizācijas: Starptautiskā žurnālistu federācija, Eiropas žurnālistu federācija, REUTERS mācību centrs, Organizācija „Žurnālisti bez sienām”, Pasaules žurnālistikas institūts, Eiropas plašsaziņas centrs, Plašsaziņas dažādības institūts (*Media Diversity Institute*).

Atbildība par naida kurstīšanu Eiropas Savienībā

Eiropas Savienības dalībvalstis tiek sasaistītas ar tiesību aktiem, kas tiek pieņemti Savienības mērogā, kuru normas tām ir jāpārceļ uz savām nacionālajām tiesību sistēmām. Eiropas Savienība savu pozīciju par naida kurstīšanu izteikusi 2008. gada 28. novembrī, pieņemot Padomes pamatlēmumu 2008/913/TVR par krimināltiesību izmantošanu cīņā pret noteiktiem rasisma un ksenofobijas veidiem un izpausmēm. Saskaņā ar šo pamatlēmumu, dalībvalstis uzņemas savās nacionālajās tiesību sistēmās nostiprināt kriminālatbildību par tādām rīcībām: publisks aicinājums uz vardarbību vai naidu, kas vērstas pret personu grupu vai šādas grupas locekli, ko raksturo rase, ādas krāsa, reliģija, izcelsme, nacionālā vai etniskā piederība, minēto darbību veikšana, publiski izplatot traktātus, attēlus vai citus materiālus, tāpat genocīda noziegumu, noziegumu pret cilvēci un kara noziegumu publiska attaisnošana, noliegšana vai rupja banalizēšana, kad (vai kad) darbības var kurtīt vardarbību un naidu vērošoties pret personu grupu vai šādas grupas locekli.

Tas paskaidro, kāpēc Eiropas Savienības valstīs naida kurstīšana ir kriminalizēta. Tāpat top skaidrs, ka Lietuvas Republikai bija pienākums mainīt Lietuvas Kriminālkodeksa nodaļas „Noziegumi pret vienlīdzību un sirdsapziņas brīvību” normas – Pamatlēmuma nolikumiem bija jābūt realizētiem līdz 2010. gada

28. novembrim. Visas Eiropas Savienības dalībvalstis ir kriminalizējušas rasisma un ksenofobijas kurstīšanu, t.i., naida kurstīšanu pret personu grupu vai šādas grupas locekli, ko raksturo rase, etniskā piederība, reliģija, nacionālā izcelsme [30., 42. lpp.]. Citi personas vai personu grupas raksturojumi, kuros definēto noziegumu upuris (-i), dalībvalstīs atšķiras. Divpadsmit Eiropas Savienības dalībvalstīs, starp kurām ir Beļģija, Dānija, Vācija, Igaunija, Spānija, Francija, Īrija, Lietuva, Nīderlande, Portugāle, Rumānija un Zviedrija, savos krimināllikumos vai speciālos aktos, kas paredz kriminālatbildību (piem., Beļģijas un Rumānijas antidiskriminācijas akti) ir iekļāvušas seksuālās orientācijas pamatu.

Dažās valstīs tiek izdalīti citi pamati, piem., „piederība klaiņojošām kopienu” (Naida kurstīšanas akts, Īrija [13]), „dzimums, valoda, politiskie uzskati, finansiālais vai sociālais statuss” (Kriminālkodekss, Igaunija [12]), „heteroseksuālas vai homoseksuālas noslieces, fiziski, izskata vai psihiski trūkumi” (Kriminālkodekss, Nīderlande). Desmit valstīs aizsargājamo pamatu saraksts ir atstāts atklāts [28., 124. lpp.]. Vairums apspriesto ES valstu norāda, ka kurstīšanas darbības jāveic publiski, atvērti (Igaunija), sabiedrības locekļu starpā (Somija), cenšoties plaši izplatīt informāciju (Dānija), pievēršot sabiedrības uzmanību (Francija). Itālija, Malta, Spānija un Latvija neparedz publicitāti kā obligātu nosacījumu rīcības veikšanai [30., 42.-44. lpp.]. Tāpat dažādās valstīs atšķiras Soda forma, ieslodzīšanas maksimālais ilgums un soda apjomi. Piemēram, Austrijā un Dānijā par minēto noziedzīgo darbu veikšanu var draudēt cietumsods līdz

pat diviem gadiem, Igaunijā, Latvijā un Polijā – līdz trīs gadiem. Ja rīcībā ir kvalificējošas pazīmes, tādas kā kaitējums veselībai, mantas sabojāšana, apmāna izmantošana, piedalīšanās to organizēšanā vai esot par līderi tām – var tikt noteikts ilgāks ieslodzīšanas ilgums. Visas dalībvalstis alternatīvai paredz vieglāku sodu – soda naudu. Atsevišķās valstīs, piem., Īrijā, par darbībām atbildīgas ir gan fiziskas, gan juridiskās personas.

Naida noziegumi

Naida noziegumu definējums, kas vispārīna jēdzienu, sniegts Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas (turpmāk tekstā – EDSO) Demokrātisko Institūciju un Cilvēktiesību Biroja (DICB) ikgadējās atskaitēs. Naida noziegums (angļu val. *hate crime*) – jebkurš noziedzīgs nodarījums, tostarp noziedzīgs nodarījums pret personām vai to īpašumu, ja cietušais, nodarījuma vieta vai nodarījuma mērķis ir izvēlēts dēļ tā piederības vai šķietamas piederības kādai no grupām, dēļ atbalsta šo grupu pārstāvjiem vai kā citādi saistoties ar šo kopienu. Naida noziegumu veido divi galvenie elementi: a) tam jābūt pretrunā krimināltiesību normām; b) darbības saistītas ar stereotipiem, iepriekšējām nostājām. Naida noziegumi – diskriminācija (nevienāda apiešanās ar cilvēkiem, balstoties uz noteiktiem to raksturojumiem, pārkāpjot personu līdztiesības). Būtiski ir tas, ka vispārīgi tiek atzīts abstrakts naida noziegumu jēdziens, taču diskriminējamo raksturojumi ir atkarīgi no valsts nacionālajām tiesību normām. Šīs kategorijas noziegumi tiek izdarīti ie-

priekšējas negatīvas nostājas, stereotipu dēļ. Naida noziegumi var izpausties arī fiziskā vardarbībā, mutvārdos, rakstiski. Viens no naida noziegumu tipa veidiem ir naida valodas noziegumi, kas ir visaktuālākie un izsmelošāk tiek izskatīti šajā metodikā. Ir jāpasvīturo, ka tieši naida valodas noziegumi izpaužas sabiedrības informēšanas līdzekļos un publiskajā vidē.

Naida valoda (*angļu val. hate speech*) – naida, diskriminācijas vai naidīguma pret cilvēku kurstīšana un mudināšana, iepriekšējas nostājas pret šo personu attiecīgu īpašību dēļ. Naida valodas noziegumi, kā kriminalizēta pašizpaušmes izpaušmes brīvība ietver visas darbības, kas saistītas ar informācijas, uzskatu izplatīšanu vai citādāku pašizpaušmes formu.

Naida valodas norobežošana no pašizpaušmes brīvības

Lietā Handyside pret United Kingdom ECT atzīmēja, ka uzskatu paušanas brīvība ir viens no būtiskākajiem demokrātiskas sabiedrības pamatiem, viens no nosacījumiem tās un ikviena cilvēka attīstībai. Citiem vārdiem sakot, pašizpaušmes brīvība nesargā valodu, kura pārkāpj personu iedzimtās tiesības uz līdzvērtību un cieņu. Lai arī robežu starp pašizpaušmes brīvību un naida valodu visbiežāk reglamentē nacionālās tiesības. Izsmelošāki piemēri, kas saistīti ar pašizpaušmes brīvības un tās pārkāpšanas krustošanos, tiek sniegti šīs metodikas nodaļā „Pašizpaušmes brīvība”.

Tautiskais mazākums

Aktualitāte un problemātika

Runājot par tautiskā mazākuma grupām, nozīmīgs ir nediskriminēšanas princips, kas ir būtiskākais tautisko mazākumu drošības pamats. Tautisko mazākumu tiesības tiek skaidrotas kā saliktās starptautiskās cilvēktiesību aizsardzības sistēmas daļas. Taču, tautisko mazākumu locekļiem jāgarantē tiesības, kas nepieciešamas to identitātes un īpatnību aizsargāšanai. Personām, kas pieder pie tautiskā mazākuma, jāgarantē ne tikai cilvēka pamattiesības, bet arī speciālas tiesības, kas atzītu šo personu identitāti un sargātu to.

Katrs tautiskais mazākums atšķiras ar īpatnējām objektīvām īpašībām: valodu, kultūru, reliģiju, etnisko izcelsmi, kas atklāj tautiskajam mazākumam raksturīgu personu savpatumu, tautisko identitāti, kuru cenšas lolot ar tautisko mazākumu tiesību aizsardzības sistēmu. Lai arī starptautiskie tiesību akti, kas pašlaik ir spēkā, nesniedz konkrētu tautiskā mazākuma definējumu, izanalizējot tiesību aktu nolikumus, iespējams apgalvot, ka starptautiskajās tiesībās tautiskais mazākums tiek atzīts par personu grupu, kas dzīvo konkrētas valsts teritorijā, veidojot mazāk par pusi tās iedzīvotāju un izceļoties no vairākuma ar savām objektīvām (valoda, etniskā izcelsme, reliģija, kultūra, grupas locekļu skaits), kā arī subjektīvām (vēlme saglabāt savu kultūru, tradīcijas, reliģiju un valodu, tāpat sevis uzskatīšana par tautiskā mazākuma pārstāvi) īpatnībām.

Kā identificēt tautisko mazākumu un tai/tām piederošās personas?

Pamatojoties uz Tautu Savienības pamata, tautisko mazākumu tiesību problēma ir kļuvusi ne tikai par valsts „iekšējo lietu”, bet pats tautiskais mazākums identificējams vadoties pēc izcelsmes, tautības, valodas, rases vai (un) reliģijas.

Tautisko mazākumu aizsardzības sistēmas galvenie avoti:

- Tautu Savienības avoti;
- Universālie (Apvienoto Nāciju) avoti;
- Reģionālie (Eiropas Savienības) avoti.

Universālais līmenis (AN)

- Vispārīgā cilvēktiesību deklarācija (1948. g.),
- Starptautiskais pilsonisko un politisko tiesību pakts (1966. g.),
- Apvienoto Nāciju deklarācija „Par personu, kas pieder pie tautiskā vai etniskā, reliģiskā un valodas mazākuma, tiesībām” (1992. g.).

60

Reģionālais līmenis (ES)

- Eiropas Padomes 1994 g.10 novembra Tautisko mazākumu aizsardzības pamatu konvencija (tautisko mazākumu tiesību aizsardzības jomas Eiropā galvenais starptautiskais dokuments, kas veido noteiktas tiesiskās saistības šīs Konvencijas dalībvalstīm),
- 1950. g. Cilvēktiesību un galveno brīvību aizsardzības konvencija (14. p.),
- 1992. g. Eiropas reģionālo vai mazākumu valodu Harta.

Lietuvas Republika

- Lietuvas Republikas Konstitūcija (37. un 45. p.),
- Divpusējas vienošanās (piem., ar Poliju, Baltkrieviju),
- Lietuvas Republikas asociāciju likums,
- Lietuvas Republikas labdarības un atbalsta likums,
- Lietuvas Republikas Pilsonības likums,
- Reliģisko kopienu un biedrību likums u.c.

Valstu nacionālās tiesības

Balstoties uz Tautisko mazākumu aizsardzības pamata konvencijas kontekstā var izšķirt trīs valstu grupas:

61

Ar tautiskajiem mazākumiem saistītas daudzas pretrunas, īpaši to tiesību dēļ. Ir cilvēki, kas apgalvo, ka mazākumiem netiek piešķirtas pietiekami tiesības, citi pauž, ka pretēji – mazākumiem tiek piešķirtas pārāk daudz īpašas tiesības, savukārt tas veicina separātismu. Socioloģijā separātisms reizēm tiek dēvēts par tautisko mazākumu stāvokli, kad to locekļi izvēlas nekomunicēt ar daudzumu un nepārņemt dominējošo kultūru. Tāpat ne mazums strīdu rodas pozitīvās diskriminācijas dēļ – dēļ idejas, ka mazākumiem var tikt piešķirtas lielākas privilēģijas, nekā vairākuma pārstāvjiem (piem., labvēlīgāki nosacījumi pieņemot augstākajās izglītības iestādēs).

¹⁵ White, A. (2015). Charlie Hebdo: how journalism needs to respond to this unconscionable attack. <https://www.opendemocracy.net/open-security/aidan-white/charlie-hebdo-how-journalism-needs-to-respond-to-this-unconscionable-attack>

Reliģija

Galvenie padomi

1. Vairīties no naida kurstīšanas, morālās panikas plašsaziņā, ne tikai tekstos, bet tāpat arī ilustrācijās, video materiālos. Pēdējie var būt itin iedarbīgi līdzekļi, tādēļ ir būtiski apdomāt to iespējamo ietekmi. Varam sniegt piemēru par Charlie Hebdo attēlošanu plašsaziņā, kad atkārtoti, dažādos kanālos, tika retranslēta policijas ierēdņa Ahmed Merabet eksekūcijas video retranslācija. Saskaņā ar Ētiskas žurnālistikas tīkla direktoru Aidan White, tā bija viena no lielākajām plašsaziņas klūdām izgaismojot Charlie Hebdo notikumus. „Izveidojās sarežģīta situācija un bija itin būtiski pamatīgi apdomāt publicējamās informācijas sekas. Bet tajā pašā laikā, tikai dažas minūtes pēc minētās policista eksekūcijas, plašsaziņas līdzekļi jau bija iztranslējuši paziņojumu sabiedrībai. Ar tādiem skatiem nekad nevarējām dalīties”, - apgalvo A. White¹⁵.

2. Sabiedrībai nepieciešams vairāk informācijas par citām reliģiskajām kopienām (ne tikai par vienu dominējošo valsti, piem., Lietuvā Romas katoļu). Tas nozīmē, ka trūkst analītiskuma un objektivitātes.

3. Tā kā informācijas par jaunākām reliģiskajām kopienām nūdien nav daudz, ieteicams konsultēties ar reliģiju pētniekiem, zinātniekiem un ekspertiem, kas strādā citās sfērās.

4. Precīzi jālieto reliģiskie jēdzieni (piem., kults, „sekta”).

5. Runājot par reliģiskajām kopienām, konfesijām svarīgi izmantot objektīvus,

neitrālus avotus. Ieteicams sniegt arī opozīcijas viedokļus, informāciju.

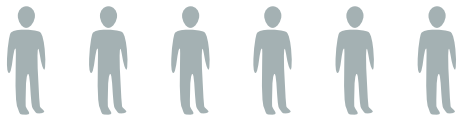
6. Pašam korespondentam ir svarīgi palikt neobjektīvam, attālināties no saviem kultūras un socioloģijas pieredzējumiem un iepriekšējas nostājas. Atteikties no stereotipu lietošanas un veidošanas. Kā rāda plašsaziņas monitoringa pētījumi, tas ir itin liels izaicinājums. Piemēram, “Media 4 Change” kustības veiktie plašsaziņas monitoringa rezultāti rāda, ka Lietuvā attēlotie musulmaņi ir ar vienu seju – terorista.¹⁶ Tāpat ir vērts atzīmēt, ka tiek maisīti līdzās esoši jēdzieni musulmanis un arābs; Islāma ekstremālisti tiek identificēti kā musulmaņi.

7. Korespondentam vairīties vilkt robežšķirtni starp „mēs” un „jūs” („tie”) un sevi ierindojošot pie „mēs”, piem., Romas katoļiem.

8. Būtiski attālināties no pārāk daudz izpūstiem reliģijas konfliktiem, reliģiskajām briesmām, fantāziju attēlošanas. Tāda attēlošana var izraisīt morālo paniku un tai var būt grūti paredzamas negatīvas sekas.

9. Analizējot starptautiskās (un citas) attiecības, sniedziet kontekstu. Lielisks Charlie Hebdo notikumu analizēšanas piemērs – leģendārā austrumu dienviņu daļas žurnālista Robert Fisk The Independent publicētais raksts: „Charlie Hebdo: brāļu terora kampaņas sākumus var meklēt 1954. gada Alžīrijā”. Šajā publikācijā R. Fisk sniedz Francijas un Alžīrijas vardarbības vēsturi, pirms vēl oficiāli tika paziņots, ka pēckšņos uzbrukumus Francijā veica Alžīrijas izcelsmes cilvēki.

¹⁶ Media 4 Change (2015). <http://www.media4change.co/lt/naujienos/romu-zydu-ir-musulmonu-vaizdavimo-tendencijos-lietuvos-ziniasklaidoje/>

Ne ES pilsoņu imigrācija

2010	>	1 455 953
2011	>	1 391 147
2012	>	1 352 027
2013	>	1 372 789

Ne ES pilsoņu emigrācija

2010	>	707 927
2011	>	697 487
2012	>	753 675
2013	>	833 730

Migrācija

Runājot par starptautisko migrāciju – jāatzīmē, ka tā ir migrācija starp valstīm. Ir būtiski nošķirt īslaicīgo (izbraukšana uz ārvalstīm, uzturoties tur īsu laika posmu, kas dažādās valstīs ir atšķirīgs – atvaļinājums, vasaras darbi, maiņu programmas studijas, ārstēšanās) un ilglaicīgo (izbraukšana ar mērķi apmesties citā valstī) migrāciju.

ANO un ES par emigrantiem uzskata personas, kuri uz citu valsti aizdodas uz laika posmu, kas ilgāks par gadu. Tāpat tiek izšķirta legāla un nelegāla migrācija. Eksistē trīs nelegalitātes avoti: nelegāla var būt pati ierašanās, dzīve un darbs svešā valstī. Izskatot migrācijas tēmu, bieži sastapsit arī definējumu „nelegālais imigrants”. Būtiski ir vērst uzmanību, ka neviens cilvēks nevar būt „nelegāls” – visi cilvēki ir legāli ar cilvēcisko cieņu un tiesībām. Diemžēl Eiropas Savienībā un Lietuvas tiesiskajā sistēmā atsevišķu cilvēku statuss tiek definēts tieši šādi. Taču, vienmēr iespējams izvēlēties mazāk stigmatizējošu variantu un, ņemot vērā cilvēku cieņu, viņus dēvēt vienkārši par migrantiem bez dokumentiem (saskaņā ar ekvivalentu angļu valodā – undocumented migrants). Piemēram, tā var būt persona, kas iebrauc valstī bez spēkā esošas pases vai ceļojuma dokumenta, vai kādu iemeslu dēļ nav spējīga realizēt administratīvās prasības, kas tiek noteiktas iebraucot vai izbraucot no valsts.

Divi galvenie migrācijas veidi, saskaņā ar iemesliem, ir brīvprātīga (labāku darba nosacījumu, garantiju, sociālās vides meklējumi, centieni apvienot visu ģimeni, jo ģimenē ir imigrējusi persona) vai piespiedu (izsūtīšana, bēgšana no genocīda, kara un dabas katastrofām, politiskās izsekošanas). Būtiskā

atšķirība ir tā, ka piespiedu migrāciju izvēlas briesmu dēļ, kas draud cilvēka psihiskajai un fiziskajai integritātei valstī, kurā tas dzīvo. Pēdējā gadsimta migrācijas viļņus Eiropā visvairāk noteica: 1) ekonomikas augšana un darba pieprasījums (vispirms izpaudās kā dienvideiropiešu migrācija un ziemeļiem); 2) Berlīnes mūra sagraušana (austrumeiropieši devās uz rietumiem); 3) bēgļu pārpilnība no bīstamām valstīm, kuri meklē patvērumu (citu zemju cilvēki migrē uz Eiropu). Eiropas pilsētas ir tapušas par etno maisīšanas katliem. Daudzi emigranti ir neizglītoti un piemēroti tikai nekvalificētiem industriāliem darbiem. Imigrējušie bērni sastopas ar kultūršoku: to senās komunikācijas normas neatbilst vietas kultūrai. Tie savācās pierobežas grupās un pārtop par bariem. Tas nosaka, ka daudzi imigrantu kopienas redz kā baru radošajā vidē.

Teorētiski migrācijai būtu jārisina darba tirgus problēmas – jāsamazina bezdarbs vai jāapmierina darba piedāvājums. Taču, visbiežāk Rietumu sabiedrības raugās naidīgi uz migrantiem, domājot, ka imigranti atņem darbus, novājina kultūru, palielina noziedzību. Tajā pašā laikā aptaujas atklāj, ka imigranti teju vienmēr domā, ka līdz ar savu ierašanos valstī strādā zemākas kvalifikācijas darbus, nekā jūtas vērti. Arī objektīvi imigranti visbiežāk saņem zemākas kvalifikācijas darbus tirgū. Imigranti un īpaši to pirmās paaudzes pēcteči sabiedrībās, kas vienmēr ir pretimnākošas, izceļas ar darba nespēju, kas liek šaubīties, ka darbs tiktu atņemts no vietējiem. Kopumā absolūtam daudzumam imigrantu nākas strādāt zemāku darbu par to esošo reālo kvalifikāciju. Nonākot jaunā valstī, vienmēr nākas no jauna sākt karjeru no tās pamata – ar zemas kvalifikācijas darbu. Cita naidīguma problēma – imigrantu noziedzība. Šeit būtiska ir plašsaziņas

uzmanība – daudz plašāk izplatās ziņa, kad noziegumu veic imigrants, nevis vietējais iedzīvotājs. Sabiedrība vienmēr domā, ka kopumā noziegumi tiek veikti vairāk, nekā to bija pirms 10 gadiem. Rietumu sabiedrībām ir arī raksturīga nostāja, ka visvairāk noziegumu izdara imigranti.

Pašizpaušmes brīvība

Šajā sadaļā tiks pārrunāti dažādi pašizpaušmes brīvības pārkāpumi (vai to nebūšana), tāpat diskutējamas pašizpaušmes brīvības gadījumi, kā arī citi gadījumi, kas saistīti ar pašizpaušmes brīvību.

Pašizpaušmes brīvības pārkāpuma piemēri:

- *Lehideux un Isorni pret Franciju* lietas iesniedzēji uzrakstīja rakstu, kas tika publicēts dienas laikrakstā „Le Monde”. Rakstā pozitīvi tika attēlots Filips Petēns (*Philippe Pétain*) un viņa sadarbība ar nāciju režīmu. Turklāt raksta beigās tika aicināts atjaunot F. Petēna tiesisko izmeklēšanu un viņu attaisnot. Abi raksta autori tika apsūdzēti par publisku kara noziegumu aizstāvēšanu. Šajā lietā Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzina, ka tika pielauts pašizpaušmes brīvības pārkāpums. Eiropas Cilvēktiesību Tiesa lēmumu motivē ar to, ka teksts, lai arī aicina polemizēt, tomēr runā par pietiekami seniem notikumiem, kā arī autori runā ne balstoties uz savu pieredzi, bet publisku asociāciju pozīciju.

- *Dink pret Turciju* 2010 gada 14 septembra lietā tika izskatīts gadījums, kad Firats Hrank Dinks (Firat Hrank Dink), armēņu izcelsmes Turcijas žurnālists, no-

drukāja dažus rakstus par armēņu tautības cilvēku stāvokli Turcijā. Šajā ciklā tika analizēts 1915. gada genocīds, turku vienaldzība pret Turcijā dzīvojošajiem armēņiem, kā arī sniegtas citas Armēnijas diasporas Turcijā problēmas. Raksts izprovocēja turku nacionālistu reakciju, autors tika apsūdzēts Turcijas identitātes mazināšanā un apmelošanā. Pēc pusotra gada F. H. Dinks tika nogalināts. Tādēļ viņa ģimenes locekļi vērsās Eiropas Cilvēktiesību tiesā motivējot, ka šajā situācijā tika pārkāpta F. H. Dinka pašizpaušmes brīvība. Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzina pašizpaušmes pārkāpumu, kā galveno argumentu sniedzot to, ka Turcija nespēja garantēt žurnālista drošību. Tāpat Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzīmēja, ka F. H. Dinks kā žurnālists aprakstīja un analizēja vēsturiskas problēmas. Vēl Eiropas Cilvēktiesību tiesa konstatēja, ka Turcijas Valdībai izteiktā kritika armēņu genocīda noliegšanas dēļ nevar būt traktējama kā noziedzīga rīcība.

- *Jersid pret Dāniju* lietā 1994 gada 23 septembra lēmumā Eiropas Cilvēktiesību Tiesa konstatēja, ka šajā situācijā tika pārkāpts pašizpaušmes brīvības princips. Iesniedzējs – žurnālists, kurš izveidoja dokumentālo materiālu, ņemot interviju no jauniešu grupas „Greenjackets”, kura izsakās pret emigrantu kopienām un etniskajām grupām Dānijā. Iesniedzējs (žurnālists) Dānijā tika notiesāts par līdzdalību etnisko nesaskaņu kurstīšanā. Šajā lietā Eiropas Cilvēktiesību Tiesa skaidri novilkta robežu starp „Greenjackets” darbību, izteikumiem un žurnālista dokumentālo darbu. Lai arī dokumentālajā materiālā tika sniegti „Greenjackets” izteikumi, tomēr to nevar identificēt kā rasisma propagandēšanu, bet gan kā sabiedrības informēšanu par aktuālu sociālo problēmu.

Piemērs, kad pašizpaušmes brīvība netika pārkāpta:

• *Leroy pert Franciju* lietā, 2008. gada. 2. oktobra. lēmumā Eiropas Cilvēktiesību Tiesa konstatēja, ka pašizpaušmes brīvība netika pārkāpta. Iesniedzējs šajā lietā bija karikatūrists Denis Lerojs (*Denis Leroy*), kura viena no karikatūrām reprezentēja pēkšņo uzbrukumu Pasaules tirdzniecības centram ar bija ar piezīmi „*We have all dreamt of it... Hamas did it*”, tā tika publicēta vienā no basket nedēļas laikrakstiem 2011. gada 13. septembrī. Iesniedzējs tika notiesāts ar naudas sodu par terorisma toleranci (angļu val. *condoning terrorism*). Karikatūrists apgalvoja, ka tādā veidā tika pārkāpta viņa pašizpaušmes brīvība. Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzina, ka šajā gadījumā nav bijis pašizpaušmes brīvības pārkāpums argumentējot ar to, ka tāda zīmējuma nodrukāšana izprovocēja vētrainu sabiedrības reakciju, kura uzkurināja naidu basket sabiedrībā.

Diskutējamas pašizpaušmes brīvības piemēri:

• 2005. gada. septembrī. Dānijas laikraksts „*Jyllands-Posten*” publicēja 12 karikatūras, kas attēloja pravieti Mahometu. Karikatūrām sekoja redaktoru paskaidrojums, ka laikraksta mērķis ir veicināt vārda brīvību, kā arī censties panākt, lai Dānijas mākslinieki nebaidītos attēlot pravieti neskatoties uz to, ka to aizliedz Islāma dogmas. Karikatūras tika pārpublicētas daudzās valstīs, kurās nav Islāma ticības, ieskaitot Lietuvas laikrakstu „*Respublika*”. Tostarp, musulmaņu valstīs šīs karikatūras atzina kā vērstas pret islāma reliģiju. Dānijas, Francijas, Lietuvas un citu valstu tiesas atzina, ka šajā situācijā nav bijusi nauda kurstīšana vēsta pret reliģiju. No citas puses raugoties, Apvienoto Tautu Cilvēktiesību Padome, reaģējot uz minētajām karikatūrām, izdeva rezolūciju, kurā kritizēja reliģiskā nauda kurstīšanu plašsaziņā.

66

6 BILDE.

¹⁷ The Independent(2015).The Daily Cartoon.
<http://www.independent.co.uk/voices/the-daily-cartoon-9420017.html>

Turklāt, izdevēji, kas pārdrūkāja karikatūras Jemenā un Baltkrievijā, sagaidīja stingras krimināla rakstura sankcijas.

- Lietā *Delfi AS pret Estonia 2013* Eiropas Cilvēktiesību tiesa apstiprināja Igaunijas Augstākās tiesas lēmumu par portāla atbildību attiecībā pret komentāriem, kas aizskar lasītājus un kursta naidu. Igaunijas augstākā tiesa nostiprināja precedentu, saskaņā ar kuru civilatbildība par anonīmu komentētāju izplatīto informāciju, kas aizskar cilvēka cieņu un solidumu vai pārkāpj tiesības uz privāto dzīvi, jāuzņemas interneta jaunumu portāliem, kuri snieguši tehniskās iespējas publicēt šādus anonīmos komentētājus un saņemt komerciālo labumu no šo komentāru publicēšanas. Eiropas Cilvēktiesību tiesa atmata portāla argumentus, ka tā loma šajā gadījumā ir tikai tehniska, pasīva un neitrāla. Tiesa atzina, ka portālam jākontrolē un jāuzņemas atbildība par publicējamajiem lasītāju komentāriem. Šis gadījums tiešām ir unikāls, jo Tiesa lēma ne tikai atbildības jautājumus par rakstiem, bet arī atbildības jautājumu par anonīmu lasītāju komentāriem.

- Lietuvas vēstniece Apvienotajā Karalistē Asta Skaisgirīte Ļauškiene (*Asta Skaisgirytė Liauškienė*) uzrakstīja vēstuli „The Independent” laikrakstam, kurā vainoja laikrakstu ksenofobijā (par publicētu karikatūru). „The Independent” apgalvoja, ka karikatūra tika publicēta reaģējot uz diskusijām, kuras bija radušās britu parlamentā par darba tiesību jautājumu. Tiesiskais process šajā gadījumā netika sākts.

Citi gadījumi sasisīti ar pašizpaušmes brīvību:

Radikālie Islāma pārstāvji piedraudēja pieaugušo animācijas seriāla „Dienvidparks” („*South Park*”) veidotājiem atbēties, kad jubilejas sērijā tie parādīja Muhamedu apģērbtu kā lācīti (tā kā islāma reliģija neļauj attēlot savus svētos). Tiem tika apsolīts tāds pats gals kā nogalinātajam režisoram Teo Van Gogam (*Theo Van Gogh*). Musulmaņu sašutums tiek pamatots ar Korāna noteikumu, sargāt labo un cīnīties pret ļauno, un šis multfilmas skati saprotami kā ļaunums. Tiek ievērots noteikums „*we have to terror those who make fun of islam*”. Seriāla radītāji attaisnojās, ka viņiem kā amerikāņiem ir tiesības protestēt pret lietām, kas viņiem nepatīk. Atbildot uz to, musulmaņi internetā publicēja seriāla veidotāju adreses.

Tiesiskais skatījums uz daudzpakāpju un salikto diskrimināciju

Jau minējām, ka personas vai personu grupas raksturojumi, kas definē naida kurstīšanas upuri (-us), dalībvalstīs atšķiras. Identificējot naida kurstīšanas gadījumus, lietderīgi ir vērst uzmanību, ka persona var tikt diskriminēta balstoties uz vairākiem pamatiem. To jau minējām šīs metodikas trešajā nodaļā, apspriežot aizskaramās grupas un definējot daudzpakāpju diskriminācijas jēdzienu. Šajā nodaļā īsi apspriedīsim daudzpakāpju diskriminācijas izteiksmes formas.

Lai arī pēdējo desmitgažu laikā ir palielinājusies sabiedrības uzmanība tiesiskajai un saliktajai diskriminācijai, tomēr, saskaņā ar PTA, izmaiņām būtu jābūt daudz vairāk. Jāatzīmē, ka grū-

ti ir pamanāma tiesību aktu praktiskā piemērošana personām, kuru tiesības tikušas pārkāptas. Juristus nenomierina jautājums, kā būtu jārikojas, kamēr personas piedzīvotā nelabvēlīgā vai mazāk labvēlīgā rīcība attiecībā pret viņu ir ar vairāk nekā vienu paskaidrojumu. No tādām un līdzīgām situācijām rodas neskaidrība pa to, kādas tiesiskās un strukturālās izmaiņas vajadzētu veikt, risinot daudzpakāpju un saliktās diskriminācijas gadījumus¹⁸.

Saskaņā ar ES tiesību atskaiti, daudzpakāpju diskriminācijas situācija atšķirīgās ES dalībvalstīs variē atkarībā no elementārākās situācijas sapratnes, esošās informācijas un problēmas atzīšanas. Visbiežāk eksistē likumu noteikti gadījumi, kas saistīti ar darbā iekārtošanas jautājumiem, piemēram, tiek runāts par rasistisku un seksuālu uzmākšanos, atteikšanos iekārtot personu darbā tā tautības vai piederības tautiskajam mazākumam dēļ. Tāpat var izdalīt gadījumus, kas saistīti ar atlaišanu no darba vai veselībai bīstamiem darba nosacījumiem sievietēm migrantēm, strādājošām sagādes vai tīrīšanas darbus.

Runājot ne par iekārtošanu darbā, eksperti tāpat izšķir gadījumus, kad sievietes tiek apjēgtas kā mazākumam piederošas, tādēļ tām netiek piemērota aizsardzība no sadzīves vai institūciju vardarbības, tāpat tiek minēti romu kopienas sieviešu sterilizēšanas gadījumi. Vecums un dzimums nelabvēlīgi mijiedarbojas, īpaši vīriešiem un sievietēm noteiktā obligātās pensijas vecuma kontekstā, kas var noteikt obligātu agru sieviešu došanos pensijā¹⁹.

Kā tiek apgalvots PTA atskaitē, tiesiski ir grūti pierādīt sieviešu piedzīvotos daudzpakāpju diskriminācijas gadījumus un vērsties atbilstošās institūcijās par šo problēmu. Reizēm diskriminācijas gadījumi netiek atzīti vai, ja arī tiek atzīti, netiek izskatīti kā daudzpakāpju diskriminācijas gadījumi. Neraugoties uz to, tiek apgalvots, ka ir būtiski ņemt vērā un runāt par daudzpakāpju diskriminācijas gadījumiem, jo tikai tādā veidā nākotnē tiks sasniegts taisnīgums visām sievietēm, kuras cieš no diskriminācijas²⁰.

Mūsdienu ES tiesību un demokrātijas pamats ir vienlīdzības un līdzpastāvēšanas princips, kas nav atkarīgs no jebkādiem personīgajiem raksturojumiem. ES tiesību aktu sistēma aizliedz jebkādu diskrimināciju seksuālās orientācijas, dzimuma, reliģijas vai ticības, rasistiskās vai etniskās izcelsmes, invaliditātes vai vecuma dēļ. Eiropas Savienības līgums (angļu val. „*Treaty on European Union*”) un Eiropas Savienības funkcionēšanas līgums (angļu val. „*Treaty on the Functioning of the European Union*”) ietver saistītus nolikumus, kas pilnvaro cīnīties ar diskrimināciju ES līmenī. Līgumos tiek apgalvots, ka ir nepieciešams cīnīties pret diskrimināciju un sociālo atšķiršanu, tāpat izplatīt informāciju par sociālo taisnīgumu un sociālo aizsardzību, dzimumu vienlīdzību, slāņu dialogu, bērnu tiesību aizsardzību. Tāpat minēto līgumu pantos tiek minēts, ka ES ir uzņēmusies darboties pret seksismu, rasismu, jebkādu diskrimināciju tautības, reliģijas, invaliditātes, vecuma vai seksuālās orientācijas dēļ. Tāpat ES uzņemas piemērot dažādas metodes

18, 19, 20 European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) 2013. *Inequalities and multiple discrimination in access to and quality of healthcare*, Luxembourg: Publications Office of the European Union.

un līdzekļus cīņā ar visām diskriminācijas formām (PTA, 2013).

Vairums pamattiesību, to starp arī vienlīdzības un antidiskriminācijas, ir iekļautas ES Pamattiesību hartā. Šīs hartas 20. pantā tiek deklarēts, ka visas personas ir vienlīdzīgas likuma priekšā, tostarp 21. pants liedz diskrimināciju „jebkādu iemeslu, tādi kā rase, ādas krāsa, dzimums, ģenētiskie vaibsti, reliģija, politiskā pārliecība u.c. dēļ.” Taču, tāpat ir būtiski atzīmēt, ka Hartā netiek izdalīta daudzpakāpju diskriminācija.²¹

ES tiesību sistēma ir ar tieksmi atzīt daudzpakāpju diskriminācijas fenomenu un diskriminācijas upurus. Neņemot to vērā, ir grūti atrast vairāk informācijas par tādiem upuriem un problēmām, ar kādām tie saduras. Neņemot vērā tiesiskos līdzekļus, ar kuru palīdzību notiek cīņa ar daudzpakāpju diskrimināciju, ES ir atzinusi daudzpakāpju diskriminācijas eksistēšanu un vairumu citu otrējo tiesisko instrumentu. Piemēram, Eiropas Parlaments 2007 gadā iniciēja Eiropas vienlīdzīgu iespēju atzīmēšanu tādēļ, lai vispirms veicinātu sabiedrības informētību par tiesībām uz vienlīdzību, antidiskrimināciju un tajā pašā laikā pievērstu uzmanību daudzpakāpju diskriminācijas problēmai²².

PTA atskaitē, kura balstīta uz visu formu rasistiskas diskriminācijas likvidēšanas komitejas (angļu val. *Committee on the Elimination of all Forms of Racial Discrimination*) lēmumiem, apgalvo, ka rasistiskā diskriminācija vispirms ietekmē sievietes vai var viņas ietekmēt citādāk, vai citā leņķī, nekā vīriešus. Ar

dažādiem lēmumiem noris centieni integrēt dzimumu perspektīvu un iesaistīt dzimumu analīzi, un reizē pamudināt dalībvalstis piedalīties visās plānotajās un notiekošajās programmās, projektos un pieņemamajos lēmumos, tāpat ņemt vērā afrikāņu izcelsmes sievietes, kuras bieži kļūst par daudzpakāpju diskriminācijas upuriem, situāciju²³.

Invalīdu tiesību konvencija (angļu val. *Convention on the Rights of Persons with Disabilities*), pieņemta 2006. gadā, un 1989 gadā pieņemtā Bēnu tiesību konvencija (angļu val. *Convention on the Rights of the Child*) aizliedz jebkādas diskriminācijas formas. Apbrīnojama ir tas, ka Invalīdu tiesību konvencija ir pirmais starptautiskais dokuments, kas patiesībā atzīst daudzpakāpju diskriminācijas fenomenu.

Invalīdu tiesību konvencija vairāku iemeslu dēļ ir svarīga diskusijā par daudzpakāpju diskrimināciju. Tajā tiek apgalvots, ka veselības apkopes pakalpojumi līdzvērtīgi būtu jāsniedz personām ar invaliditāti un personām, kurām tās nav. Invaliditātes definējumā var novērot evolūciju no invaliditātes modeļa, kas sakoncentrēts pie individuāliem ierobežojumiem un medicīniskā atbalsta, līdz definējumam, kas akcentē personu ar invaliditāti tiesības un dažādu sociālo barjeru, kas arvien ietekmē vienlīdzīgas iespējas, likvidēšanu. Eiropas Padomes diskurss par invaliditāti tāpat ir pārgājis līdzīgas tā saucamās ‘paradigmu pārmaiņas’ uz viedokli, kas veicina invalīdu tiesību aizsardzību un pilnvērtīgu to piedalīšanos sabiedrības dzīvē²⁴.

IETEIKUMI
ŽURNĀLISTIEM
UN REDAKCIJĀM

- Plašsaziņa bieži ierāmē aizskaramās sabiedrības grupas sabiedriskajos konfliktos, kuru otra puse – sabiedrības vairākums un tā kultūras normas. Paziņojot par tādiem konfliktiem, būtu jāinformē auditorija par aizskaramās sabiedrības grupas situāciju un tās nevienlīdzīgo statusu konfliktā.

- Sniedzot informāciju, īpaši saistītu ar starptautiskajiem ekvivalentiem un aizskaramajām grupām, būtiski sniegt kontekstu, kas ļautu aptvert situāciju „plašāk”.

- „Saka” nav jaunums: avotu apgalvojumi neveido ziņas būtību. Jaunumam profesionālajā žurnālistikā jābūt pamatotam ar īstiem faktiem un notikumiem.

- No citas puses, plašsaziņai, kā demokrātijas sargsunim, nevajadzētu noklusēt, ja eksistē rasistiski, homofobi, ksenofobi un seksiski viedokļi – pēdējie taču ir kā pagales, kas tiek bāztas demokrātijas riteņu spieķos. Tomēr, būtu jāatklāj auditorijai, kur balstās tādu viedokļu tā saucamā pamatotība, jāmet izaicinājums indivīdu un organizāciju, kas izplata tādus viedokļus, pozīcijai, tāpat jāvairās ņemt līdzdalību tādu viedokļu normalizēšanā publiskā telpā un pieņemšanas sabiedrībā.

- Saviem avotiem, tāpat arī no aizskaramajām sabiedrības grupām, obligāti jāpaskaidro, kam un kādā kontekstā tiks izmantota savāktā informācija.

- Izgaismojot tēmu, kas saistīta ar aizskaramām sabiedrības grupām, obligāti jānovērtē, kādu ietekmi uz tām varētu atstāt paziņotā informācija un attiecīgi, saskaņā ar to, jāatlasa informācija, kas ir publicēšanas vērtā.

- Gatavojot materiālu par aizskaramām sabiedrības grupām vai ar tām saistītām tēmām, obligāta ir avotu dažādība, un avotu starpā jābūt personām, kas pieskaitāmas pašām aizskaramākajām sociālajām grupām – labāk vairāk, nekā viena.

- Meklējot avotus aizskaramajās sabiedrības grupās, žurnālistiem būtu jāizvērtē (atkarībā no gatavojamās tematikas jūtīguma), vai tiem būtu noderīgi starpnieki – personas, kuras pašas pieder aizskaramajām sabiedrības grupām un strādā to pakalpojumu jomā. Tik ilgi, kamēr avots uzticas žurnālista profesionalitātei par to, ka ieteikta uzticama persona, žurnālists var iegūt izsmelošāku un reizēm pat vērtīgāku informāciju. Turklāt, kā jau minēts, biežs plašsaziņas izgaismojamo konfliktu avots – aizskaramās sociālās grupas dzīves apstākļi un tos ignorējošā sabiedrības daudzuma reakcija uz aizskaramajām sociālajām grupām. Kad žurnālistam netiek sniegti starpnieka pakalpojumi, viņš var bieži būt savu avotu apjēgts, kā naidīgs, tāds, kurš pārstāv sabiedrības vairākuma pozīciju. Tādēļ savāktā informācija ir mazāk vērtīga.

- Sagatavoties sarunai – žurnālista darba ABC. Kad plānots runāties ar aizskaramo grupu, ļoti būtiski ir sagatavoties, savācot pēc iespējas vairāk informācijas par grupas aizskaramības situāciju.

- Avotu no aizskaramās sabiedrības grupas žurnālistam nevajadzētu ne tiesāt, ne attaisnot, ne žēlot, just līdzī, slavēt vai idealizēt. Būtiskākais – objektīvi nodot avota pieredzi un auditorijas zināšanai aktuālas personas intereses konkrētajā aprakstītajā situācijā.

- Faktiem būtu jābūt atdalītiem no viedokļiem, savukārt viedokļiem, kas nav pamatoti ar faktisku informāciju un, kurus varētu kategorizēt kā rasistiskus, homofobus, seksiskus, neiecietību kurstošus, būtu jāpaliek aiz plašsaziņas kā publisko diskusiju platformas robežām.

- Uzrunājot personas, kuras aptvertam kā piešķiramas aizskaramajai sabiedrības grupai, būtu jāizvērtē arī savāktās informācijas vērtība: vai visu ir vērts publicēt, vai publicētā, pašu avotu sniegtā, informācija par savu vai cita cilvēka personīgo dzīvi, nekaitētu viņiem pašiem, iespējams kādu informāciju persona atklāja tādēļ, ka nav pieredzes komunikācijā ar plašsaziņu un netika izvērtēts, ka to publicējot, tā var būt kaitējoša?

- Uzrunātā persona no aizskaramās sociālās grupas nav grupas „pārstāvis” un tās pieredze nereprezentē visas grupas pieredzi, tādēļ arī publikācijā persona nebūtu jāatklāj kā tāda, kas vispārina grupas pieredzi. Persona no aizskaramās grupas ir ar individuālu pieredzi, taču, ar aizskaramo grupu tai ir līdzīgi dzīves nosacījumi – tā avotus vajadzētu atklāt arī auditorijai.

- Paziņojot par aizskaramajām sabiedrības grupām vai par dzīves situācijām, kurās piedalās aizskaramo sabiedrības grupu locekļi, žurnālistiem un redakcijām būtu jābūt uzmanīgiem, lai nereproducētu esošos stereotipus.

- Vācot informāciju un gatavojot to publicēšanai, būtiski ir izvērtēt, kāda ietekme uz darba rezultātiem var būt žurnālista (-es) personīgajai iepriekšējai nostājai un pārliecībai. Žurnālistam ir jābūt ar savu viedokli, taču viena no žurnālista atbildībām ir iztaujāt un no jauna pārbaudīt sevis paša iepriekšējās nostājas, stereotipus, pārliecības.

- Aizskaramās sabiedrības grupas nevajadzētu parādīt kā problēmas. Problēma ir nevis cilvēki, par problēmām var būt to pieņemamie lēmumi, izteiktie viedokļi, esošās pozīcijas utt. Tāpat jāpatur prātā, ka bieži problēma ir negatīvais sabiedrības daudzuma viedoklis par aizskaramajām sabiedrības grupām, ko atbalsta noteiktu institūciju diskriminējoša prakse un nostāvējušās kultūras normas, nevis aizskaramās sabiedrības grupas vai atsevišķi indivīdi kā tādi. Tas nav acīmredzams mēģinot novērtēt situāciju uzreiz, tādēļ žurnālistiem un redakcijām būtu jādomā dziļāk.

- Pie aizskaramajām sabiedrības grupām vajadzētu vērsties kā pie tādām, kas var ņemt līdzdalību pie problēmu, kas tās skar, risināšanas, nevis kā pie visu problēmu avota.

- Gatavojot publikācijas, ir lietderīgi atcerēties, ka, kā rāda aptaujas, lielai daļai sabiedrības, īpaši jaunajās ES valstīs, ir pārāk maz informācijas par aizskaramajām sabiedrības grupām un to diskrimināciju, lai bez izsmelošāka konteksta izveidotu pamatotu viedokli. Tātad, publikāciju publicēšanai detaļas un izsmelošs konteksts ir neieciešami, lai palīdzētu sabiedrībai aptvert aizskaramo grupu problemātiku.

- Gatavojot publikācijas, ir lietderīgi paturēt prātā, ka daļa auditorijas nespēj atpazīt naida valodu (īpaši, ja tā ir kultūras norma), tādēļ noteiktos gadījumos nāktos paskaidrot tādas valodas sekas – izglītojoša (izglītojušās!) plašsaziņas pozīcija ir aktuāla.

- Ja rodas šaubas par to, vai informācija, kas tiek izplatīta, ir naidu un (vai) neiecietību veicinoša valoda, vajadzētu izvērtēt, kas veido informācijas pamatu: pārbaudīti fakti un īsti notikumi vai stereotips, iepriekšēja nostāja, centieni diskriminēt, rasisms, ksenofobija, seksisms.

- Ja rodas šaubas, vai informāciju ir vērts izplatīt, vajadzētu to izvērtēt sociālās grupas stigmatizēšanas un kriminalizēšanas aspektā.

- Ja rodas šaubas, vai informāciju ir vērts izplatīt, jo tā ir līdzīga tādai, kas kursta naida valodu, būtu vērts rūpīgi papētīt avota nolūku. Tomēr, jebkurai izplatītai informācijai, kas saistīta ar aizskaramajām sociālajām grupām, būtu jāapmierina sabiedrības interesi zināt.

- leteicams neierakstīt un neilustrēt naida valodu – t.i., necitēt avota izplatīto naida valodu un to netirāzēt pa plašsaziņas kanāliem. Pietiekami iedarbīgs var būt arī īss atstāstījums par to, kas notika, kas tika pateikts. No otras puses, izvērtējot, ka tirāzēšana nedraud (citi plašsaziņas līdzekļi klusē), atbildīgi valsts ierēdņi nereaģē, naida valodas ierakstīšana atbilstošos rāmjos var būt pamatots un labs lēmums.

- Redakcijām vajadzētu vērtēt ne tikai atsevišķus savā kanālā publicējamus rakstus, bet arī veikt savas izplatītās informācijas par aizskaramajām sabiedrības grupām analīzi – tā varētu novērot, vai tiek ievēroti ētiskas žurnālistikas principi.

74

- Naida valodai ir raksturīga manipulācija ar skaitļiem. Būtiski ir pārbaudīt, vai tiek netiek apzināti lietoti selektīvi.

- Naida valodai raksturīgi atsevišķus faktus un apstākļus „aizmirst”. Tādēļ ir būtiski atklāt kontekstu, kurā veidojas naidis un neiecietība.

- Lietojot leksiku, dažādus naratīva līdzekļus (piemēram, aizkadra mūziku), vajadzētu pārliicināties, ka tie nav aizskaroši.

- Neatbildīga leksikas lietošana var palielināt sociālo spriedzi dēļ kāda bezjēdzīga pamata. Pietiktu noskaidrot, kā aizskaramās sabiedriskās grupas locekļi vēlētos, lai pie tiem vēršas. Reizēm sociālās grupas iekšienē lietojamā valoda un tas, kā sociālās grupas locekļi viens otru dēvē, netiek uzskatīts par aizskarošu, taču, situācija mainās, kad tāpat tos sāk dēvēt sabiedrības vairākums vai plašsaziņa.

- Vajadzētu censties lietot pēc iespējas neitrālāku leksiku, taču nepalikāt morāli vienaldzīgiem. Rasists un tā upuris pie viena TV studijas galda neveicinās viendokļu dažādību!

- Vienas grupas pārliecība par citām grupām vai pat pārliecība pašu aizskaramo grupu iekšpusē var būt pamatota nevis ar faktiem, bet mītiem. Vienmēr vajadzētu pārbaudīt informāciju. Arī aizskaramajām grupām ir intereses, lai arī tās reizēm nespēj aizstāvēt vai formulēt.

- Kamēr informācija par dažādām grupām un kultūrām tiek pasniegta negatīvā kontekstā, tai jābūt pasniegtai tā, lai auditorija saprastu, ka netiek runāts par piederību etniskai grupai, kultūrai vai reliģijai kā par to negatīvo kontekstu, kura dēļ plašsaziņa paķērusi tēmu, iemeslu.

9.

LITERATŪRA
NODERĪGA
KOMUNIKĀCIJAS
SPECIĀLISTIEM

Eiropas rasisma un ksenofobijas monitoringa centra sniegtā informācija, valstu locekļu atskaites un citi noderīgi materiāli, lai saprastu kontekstu: http://europa.eu/legislation_summaries/other/c10411_en.htm

Panēiropas antirasistisko organizāciju tīkls: <http://enar-eu.org/>

Informācija par mazākuma grupām visā pasaulē, sabiedrisko organizāciju, kas pārstāv to intereses, kontaktinformācija: <http://www.minorityrights.org/directory/>

Apvienoto Nāciju periodiskie apskati par cilvēktiesību situāciju dalībvalstīs. Žurnālistiem paredzēti dalībvalstu speciālo paziņojumu kopsavilkumi: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/UPR/Pages/MediaInformation.aspx>

Sociālās dažādības žurnālistikā mācību grāmata (angļu val. Reporting diversity manual: http://media-diversity.org/en/index.php?option=com_content&view=article&id=1220:mdi-reporting-diversity-manual-balkan-edition&catid=13:manualshandbookguidelines&Itemid=16

Nevalstiskās organizācijas „Minority rights group”, kas aizstāv mazākumu tiesības, speciāls plašsaziņas projekts: <http://www.minorityvoices.org/news.php/en/610/minorities-combat-economic-exclusion-photo-story-from-the-un-minorities-forum>

76

Informācija par starptautiskajiem cilvēktiesību aizsardzības standartiem: <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet30en.pdf>

Ietekmīgu Eiropas politikas analīzes centru, kas specializējas aizskaramo sabiedrības grupu jautājumos, saraksts: <http://eu.thinktankdirectory.org/>

Apvienoto Nāciju organizācijas sagatavota metodika par to, kā atpazīt naida valodu: http://issuu.com/progettisociali/docs/toolkit_stampa/1?e=9460691/9919405

Noderīga tīmekļa lapa par žurnālistikas ētiku un valodu, kas uzkurina naidu:
http://media-diversity.org/en/index.php?option=com_content&view=article&id=2530:ethical-journalism-is-the-antidote-to-hate-speech-&catid=35:media-news-a-content&Itemid=34

BBC žurnālistikas skolas materiāls: <http://www.bbc.co.uk/blogs/collegeofjournalism/entries/76d7a006-4bc4-3179-a065-52a379a9abba>

Materiāls par plašsaziņas un bērnu tiesību sakarībām: <http://www.mediawise.org.uk/wp-content/uploads/2011/04/The-Media-and-Children-Rights-2005.pdf>

Plašsaziņas līdzeklis ar vienu no labākajām reputācijām, pastāvīgi paziņojot par aizskaramajām sabiedrības grupām: <http://newint.org/>

Lielbritānijas žurnālistikas analīzes centra padomi žurnālistiem, kuri veido paziņojumus par aizskaramajām grupām: <http://www.mediawise.org.uk/diversity/>

Diskusija par pašizpaušmes brīvību daudzkulturālās sabiedrībās:
<http://www.centerforinternationalmediaassistance.org/storify-strengthening-freedom-of-expression-in-multicultural-societies/>

Ksenofobijas un rasisma problēmu novērošana anglofoniskajā plašsaziņā:
http://media-diversity.org/en/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=35&Itemid=3

Zinātniskie avoti, kas analizē naida valodas izteiksmi

BOROMISZA-HABASHI, D. (2012). The cultural foundations of denials of hate speech in Hungarian broadcast talk. *Discourse & Communication*, 6(1), 3–20. doi:10.1177/1750481311427793

CAMMAERTS, B. (2009). Radical pluralism and free speech in online public spaces: The case of North Belgian extreme right discourses. *International Journal of Cultural Studies*, 12(6), 555–575. doi:10.1177/1367877909342479

HARVEY, A. (2012). Regulating homophobic hate speech: Back to basics about language and politics? *Sexualities*, 15(2), 191–206. doi:10.1177/1363460712436539

JOSEY, C. S. (2010). Hate speech and identity: An analysis of neo racism and the indexing of identity. *Discourse & Society*, 21(1), 27–39. doi:10.1177/0957926509345071

78 LILLIAN, D. L. (2007). A thorn by any other name: sexist discourse as hate speech. *Discourse & Society*, 18(6), 719–740. doi:10.1177/0957926507082193

VAN SPANJE, J., & de Vreese, C. (2015). The good, the bad and the voter: The impact of hate speech prosecution of a politician on electoral support for his party. *Party Politics*, 21(1), 115–130. doi:10.1177/1354068812472553

Citi avoti

MEDIA 4 DIVERSITY : taking the pulse of diversity in the media : a study on media and diversity in EU member states and 3 EEA countries", Luxembourg : Office for Official publications of the European Communities, 2009.

RUPAR, V. Getting the facts right: reporting ethnicity and religion in Europe (IFJ, 2012)

Discrimination in the European Union: Perceptions, Experiences and Attitudes. Special Eurobarometer 296/ Wave 69.1 – TNS opinion & social, 10.

BOURDIEU P. 1992/2003. Wacquant L. Įvadas į refleksyviąją sociologiją. Vilnius: Baltos lankos. (*Įvadas refleksijos sociologijai. Vija*)

COHEN, Stanley; Young, Jock. 1973. The manufacture of news. Social problems, deviance and the mass media. Revised Edition. London: Constable
GERBNER, G. 1993. Images of mental illness in the mass media. [interaktyvus], [Skatīts 20.11.2006.]. Pieeja internetā: <<http://www.wacc.org.uk>>

FOUCAULT, M. 1998. Disciplinuoti ir bausti. Kalėjimo gimimas. Vertė: Marius Daškus. Baltos lankos. (Uzraudzīt un sodīt. Cietuma rašanās.)

GERBNER, G. 1993. Images of mental illness in the mass media. [interaktyvus] [Skatīts 20.11.2006.]. Pieeja internetā: <<http://www.wacc.org.uk>>

GOFFMAN, E. 1986. Notes of management of spoiled identity. Simon & Schuster, New York.

RUŠKUS, J. 2002. Negalės fenomenas. Šiaulių universiteto leidykla. (*Invaliditės fenomenas. Šiaulių universiteto išdevniecība.*)

SUSLAVIČIUS, Antanas. Socialinė psichologija. (*Sociālā psiholoģija*) 2006.

SCHUTZ, Alfred. 1976. The well-informed citizen. Collected papers.II: Studies in Social Theory. Marinus Hijhoff/ The Hague.

ŠUMSKIENĒ, E. et al. (eds) 2013. Nuo mitų prie tikrovės: psichikos sveikatos vaizdavimas žiniasklaidos priemonėse, Vilnius: Vilniaus universitetas, Filosofijos fakultetas, Globali Iniciatyva Psichiatrijoje. (*No mītiem pie īstenības: psihiskās veselības attēlošana plašsaziņas līdzekļos, Viļņa: Viļņas universitāte, Filosofijas fakultāte, Globāla Iniciatīva Psihiatrijā.*)

TULLER, D. 2002. Reporting Diversity Manual. London: A Media Diversity Institute.

RAČIUS, E. Islamo žinynas 2007 (*Islāma rokasgrāmata*)

SCHIMMEL, A. Islamo įvadas (*Ievads Islāmā*)

RAČIUS, E. Politikos ir islamiškosios davos susiliejimas // Politologija. - 2005, nr. 2(38), lpp. 91-122 (*Politikas un Islāma davas saplūšana// Politologija*)

<http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Hate_speech_ENG.pdf>

<<http://www.independent.co.uk/voices/the-daily-cartoon-9420017.html>>

Vispārējā cilvēktiesību deklarācija (1948. g.),

80

Starptautiskais pilsonisko un politisko tiesību pakts (1966. g.),

Apvienoto Nāciju deklarācija „Par personu, kas pieder pie tautiskā vai etniskā, reliģiskā un valodas mazākuma, tiesībām” (1992. g.)

Eiropas Savienības pamattiesību harta (2000/c 364/01);

Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 2000/31/EB par atsevišķiem informatīvās sabiedrības pakalpojumiem, (*Elektroniskās komercijas direktīva*)

2000. gada 8. jūnijs; Konvencijas par elektroniskajiem noziegumiem papildu protokols, par rasistiskajām un ksenofobām darbībām, kas veiktas izmantojot kibernetiskās sistēmas

2008. g. 28. novembra Eiropas Padomes lēmums 2008/913/TVR

Eiropas Padomes 1994. g. 10. decembra Tautisko mazākumu aizsardzības galvenā konvencija

1950. g. Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija (14. pants);

1992. g. Eiropas reģionu vai mazākumu valodu Harta;

